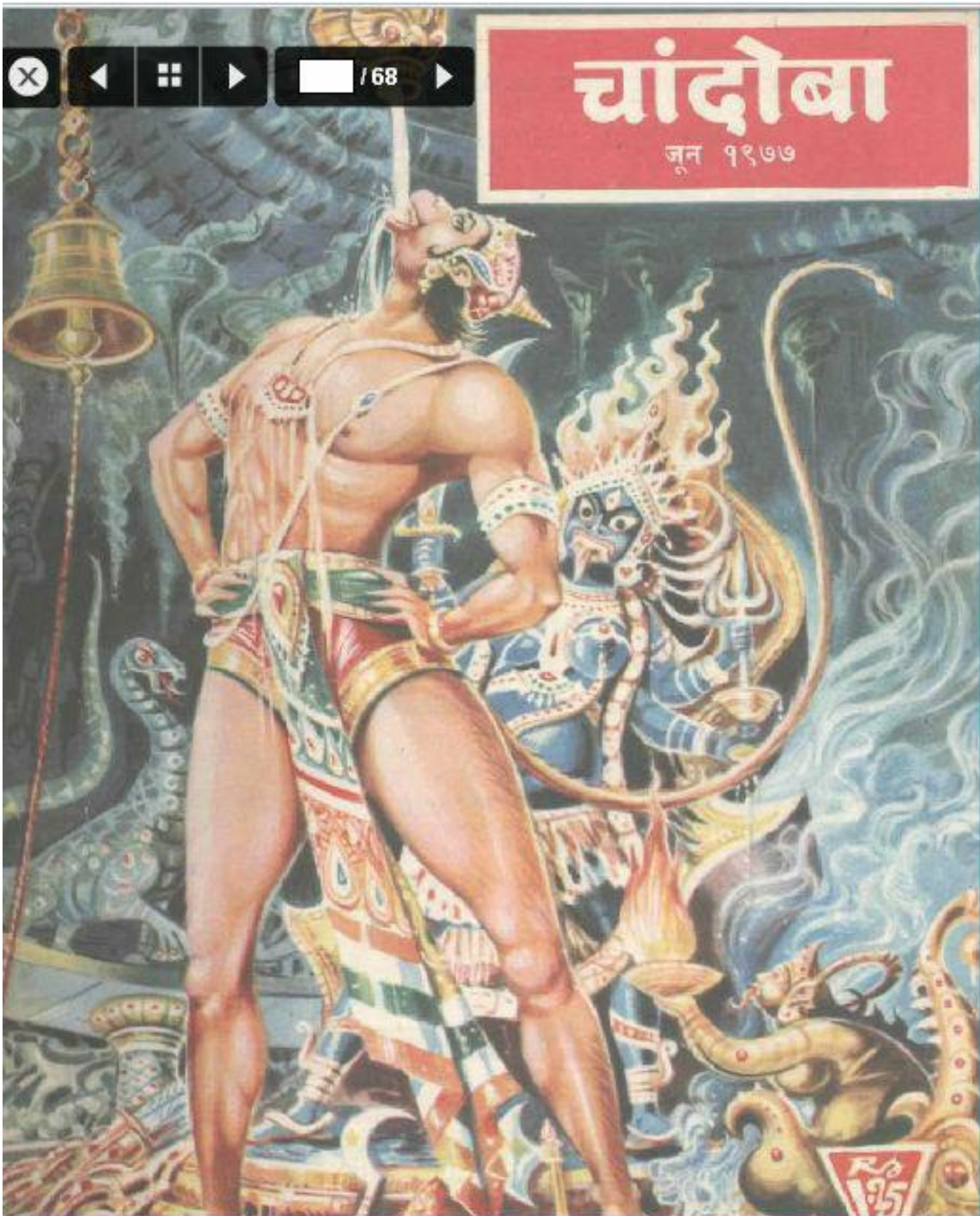

चांदोबा
जून १९७७
रु 1·25



अमरवाणी

आर्तोवा, यदिवा दृप्तः
परेषाम् शरणागतः
अरिः प्राणा न्परित्यज्य
रक्षितव्यः कृतात्मना ॥ १ ॥

[संकटात पडलेला, शत्रु मग तो घमेंडखोर असला तरी शरण मागायला आला तर स्वतः च्या जीवाची फिकीर न करतां त्याचे रक्षण करणे शाहण्याचे कर्तव्य आहे.]

स चे द्भया द्वा, मोहा द्वा,
कामा द्वापि न रक्षति
स्वया शक्त्या यथा सत्वम्
तत्पापम् लोक गर्हितम् ॥ २ ॥

[भयभीत होऊन, अज्ञानाने किंवा कामातुर होऊन कोणी शरण मागायला आला तर त्याचे यथाशक्ति रक्षण न करील तो पापी लोकनिंदेस पात्र होतो.]

विनष्टः पश्चत स्तस्या
रक्षिण श्शरणागतः
आदाय सुकृतम् तस्य
सर्वम् गच्छे दरक्षितः ॥ ३ ॥

[शरणागताचे रक्षण न करणारा आपलं सर्व पूर्वसंचित पुण्य घालवून बसतो.]



कावळा आणि घुबड

[४६]

विष्णुशर्मा राजकुमारांना शत्रू आणि मित्र याविषयी सांगताना म्हणाला :

"शत्रू हा मित्रासारखा वागण्याचे नाटक करू लागला तर तर ते ओळखून त्याच्यावर विश्वास करू नये. अशा कपटी मित्राची मदत घेतल्याने कावळयांनी घुबडांचे घर जाळले." "ते कसे?" राजकुमारांनी विचारले.

तेव्हां विष्णुशर्माने त्यांना 'काकोलूकीयम्' गोष्ट सांगितली.

* * *

दक्षिणेकडील प्रदेशातल्या एका मोठया अरण्यात असंख्य शाखा व उपशाखा असलेले असे एक मोठें वडाचे झाड होते. त्याच्यावर मेघवर्ण नावाचा कावळयांचा एक राजा कळपाबरोबर रहात असे.

तेथून सुमारे एका कोसावरच्या डोंगरातल्या गुहेत अरिमर्दन नावाचा घुबडांचा राजा आपल्या अनुयायांसह रहात असे. त्याचं कावळयांच्या राजाशी आणि कावळयांच्या जातीशी हाडवैर होते. घुबडांचा राजा अगर घुबडे कावळे जेथे कोठे दृष्टीस पडत तेथे त्यांना ठार करून टाकीत असत. त्यामुळे वडाच्या झाडाखाली दररोज काही कावळे मरून पडलेले दिसत.

एकदा कावळयाने आपल्या मंत्र्यांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला. म्हणाला,–

"थोर विचारवान वृद्ध हो! आपण रात्री गाढ झोपलेलो असतां आपला शत्रू येऊन आपले फार नुकसान करतो, ही गोष्ट आपणां सर्वांच्या माहितीची आहे. दिवसां घुबडांना दिसत नाहीं हे खरे आहे. परंतु ती आपल्या गुहेत दडून बसतात. शत्रू आणि व्याधी वाढू देता कामा नये, असे मोठयाचं म्हणणं आहे. तेव्हां आपण जगात

स्वरक्षणासाठी का होईना, हा प्रश्न सोडविलाच पाहिजे. जिवावरच्या संकटाला तोंड द्यायला सहा उपाय आहेत. शत्रूशी सुमेट करून घेणे, युद्ध करणे. आपली जागा बदलणे अगर ती बळकट करणे, बलवान मित्राशी मैत्री करणे आणि युक्तीने किंवा दगा करून कार्यात यशस्वी होणे. आपण यांपैकी कोणता मार्ग अवलंबवावा या विषयी सल्ला विचारण्यासाठी मी ही गुप्त बैठक बोलाविली आहे."

असे सांगून कावळ्यांच्या राजाने आपल्या उज्जीवी, संजीवी, अनुजीवी, प्रज्जीवी, चिरंजीवी नांवाच्या आपल्या पांच मंत्र्यांशी आणि स्थिरजीवी नावाच्या एका पोक्त व वृद्ध सल्लागाराशी गुप्त मंत्रणा केली.

[illegible] विचारले.

उज्जीवीने आपला विचार सांगितला– "राजा! आपला शत्रू बलाढ्य आहे. त्याच्याशी समोरासमोर युद्ध करणे आपल्याला शक्य नाही. आपण आपले बळ वाढेपर्यंत शत्रूसमोर नमून राहलं पाहिजे. जिवावर संकट आले असतां बलवानांशी किंवा दुष्टांशी सलोख्याने वागले पाहिजे. जीव असेल तरच पुढल्या सर्व उड्या! युद्ध हे जुगारीसारखे आहे. गत्यंतर नसेल तरच युद्धाची गोष्ट काढावी. शक्यतो अनुकूल अटींसर समेट करून घ्यावा.

संजीवीचे मत असे होते–"नीती अनीतीचा विचार ज्या शत्रूला नाही, त्याच्याशी [illegible] निरर्थक आहे. त्या संभाषणाचा उपयोग शत्रू आपल्या नाशासाठीच करू शकेल. तेव्हां माझ्या मतें युद्धच केले पाहिजे."

"शत्रू पापी व दुष्ट आहे. तो बलाढ्य ही आहे. शिवाय तो द्रोही आहे. माझ्या मते त्याच्याशी युद्ध करणे चुकीचे होईल. समेटही करण्याचे कारण नाही. मला वाटते की, आपण हा प्रदेशच सोडून जाणे हिताचे होईल. आपण पळपुटे म्हणविले जाऊ असे मानणेंही चुकीचे होईल. परिस्थिती अनुकूल होतांच परत येतां येईल." अनुजीवी म्हणाला.

"मला असे वाटते की आपली जागा सोडून जाणे शुद्ध मूर्खपणा होईल. मगरही पाण्यातच हत्तीसारख्या बलाढ्य प्राण्याला जिंकते. तीच पाण्याबाहेर गेली तर कुत्रीसुद्धां तिला फाडून खातात. आपण एकदा ही जागा सोडली तर परत येण्याच्या नुसत्या गप्पाच! आपले आपसांत एक्य असेल तर आपल्याला जिंकू शकणार नाही.' प्रज्जीवीने मत दिले.

चिरंजीवीने सल्ला दिला–"आपण बलवान लोकांशी सख्य वाढवावे. मित्राची मदत मागण्यात काहीच गैर नाही. अग्नी सर्व वस्तूंचा नाश करतो. परंतु त्याला सुद्धां वाऱ्यासारख्या मित्राची गरज असते. तरी आपण आपल्या घराला धरून राहल्याशिवाय आपल्याला इतरांची मदत मिळणे शक्य नाही. आपली शक्ती व पराक्रम पाहूनच इतर आपल्या मदतीला येतील. जो वारा वणवा पेटवितो तोच ज्वाला क्षीण झाल्या त्यांना विझवितो."

अशा तऱ्हेने मंत्रीवर्गाने आपापले मत दिल्यानंतर कावळ्यांचा राजा मेघवर्ण स्थिरबुद्धीला म्हणाला–"आपण वृद्ध आहां व पोक्तही आहां! मंत्र्यांनी आपापला विचार सांगितला. तो ऐकल्यावर आपले जे मत असेल ते कृपा करून सांगावे."

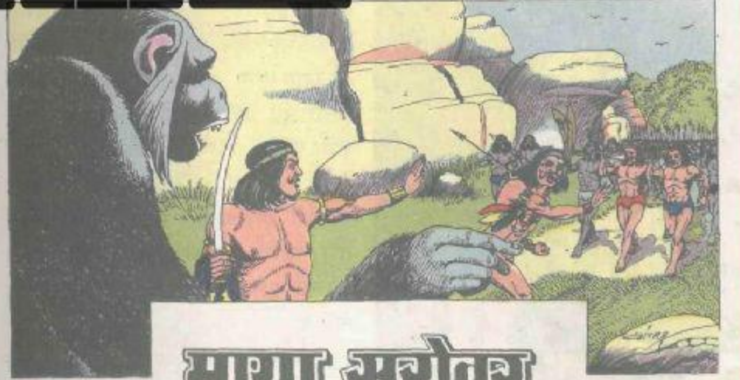




१८४. कांस्ययुगातील सस्यदेवी

मनुष्यप्राणी पाशविक युगातून बनजारी युगात आला व नंतर शेतीभाती करू लागला तेव्हां सस्यदेवीची आराधना सुरू झाली. सीरिया देशात "रस पत्रा" जवळच्या राजाच्या समाधींतून ही हस्तीदंती मूर्त मिळाली आहे. ही दागिन्यांच्या पेटीच्या झांकणासारखी उपयोगी पडत होती.





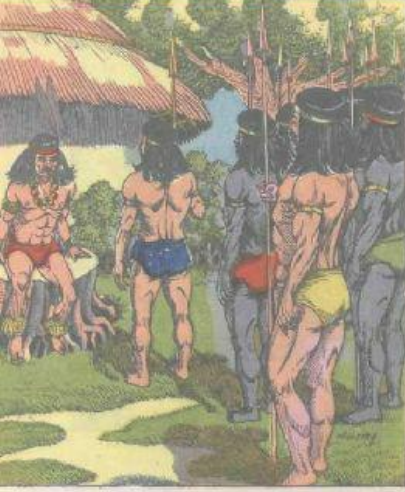
माया सरोवर

[१६]

[जयशीलने सोडलेला बाण वनमाणसाला लागतांच कृपाणजिताने तो बाण सोडणारा त्याचा शत्रू जयशील आहे, हे ओळखले. त्यानंतर तो लगेच गडेकोंड व त्याच्या अनुयायांसह टेकडी उतरून त्यांच्या वस्तीकडे पळून गेला. नंतर गडेकोंडने कृपाणजिताच्या भितरेपणाची थट्टा उडविली. तेव्हां रागावून त्याने वनमाणसाला चिथवून त्याच्यावर सोडले. पुढे—]

गडकोंडचे अनुयायी आपापली आयुधे घेऊन आपल्या अंगावर धावून येत असलेले पाहून कृपाणजित घाबरून गेला. ते सर्व गिड्डे व खुजे असले तरी तो एकटाच होता. शिवाय आपल्या नायकाला वांचविण्यासाठी ते सर्व मरायला तयार असल्याचे दिसत होते.

कृपाणजिताला काय करावे याचा निश्चय करायला थोडादेखील वेळ लागला नाही. तो स्मित करून हसत चारी बाजूंनी त्याच्यावर हल्ला करायला येणाऱ्या खुजांना म्हणाला–"अरे असे हातघाईवर येण्याचे कारण नाही. मी वनमाणसाला जितक्या प्रेमाने पाळत आलो आहे, तितक्याच प्रेमाने तुमच्या नायकाला त्याने सांभाळावे, या-साठी त्याला घ्यायला सांगितले होते. असे सांगून वनमाणसाच्या हातातून गडेकोंडला कृपाणजिताने सोडविले.



गडेकोंड थरथर कांपत धावत जाऊन जवळच्या एका झोपडीसमोरच्या एका ओटयावर जाऊन बसला. त्याचे अनुयायी त्याच्या चारी बाजूला जमा झाले आणि त्याला विचारू लागले–"पुढे काय हुकूम?" परंतु तो त्यांना काही उत्तर देण्याऐवजी तो विचार करीत होता, हा महाकाय कोठून आला कोणास ठाऊक, आपण विनाकारण एक संकट स्वतःवर ओढवून घेतले.

त्याने थोडया वेळाने आपल्या सर्व अनुयायांकडे पाहून फक्त त्यांनाच ऐकू जाईल इतक्या बेताच्या आवाजात त्यांना

ऐका. तो रेडा आपल्या वनमाणसाशेजारीच उभा राहून, आपण पुढे काय करणार हे पहात उभा आहे. त्याच्याशी समोरासमोर युद्ध करून त्याला जिंकणे आपल्याला शक्य नाही. त्याच्या हातातली ती तलवार आणि ते माकड दूर केले पाहिजे. त्यानंतर आपल्या पैकी काही जणांना मरावे लागले तरी चालेल, आपण त्याला ठार करून त्याच्या हातातून आपला गळा सोडविला पाहिजे.

"ते बरोबर आहे, परंतु कसे?" एका खुजाने नायकाला विचारले.

"हा महाकाय मेल्यावर गडेकाऱ्यांची राणी आपल्या सर्वांचा सहज नाश करील त्याचे काय? त्या बयेच्या मदतीला राक्षसांसारखे दोघेजण आणखी मदतीला आले आहेत त्याचे काय?" आणखी एका खुजाने विचारले.

गडेकोंडने, ते प्रश्न विचारणाऱ्या दोघां अनुयायांकडे थोडयाशा रागाने पहात म्हटले–"समजा, मरण चुकणे शक्यच नसेल तर आपल्या सारख्यांच्या हातून मरणे पत्करेल, परंतु या परक्यांच्या हातून कां? शिवाय, मी असे म्हणतो की, आपण त्या राणीला जाऊन भेटू, तिची सेवा करायला तयार आहो, असे सांगू. ती आपल्याला

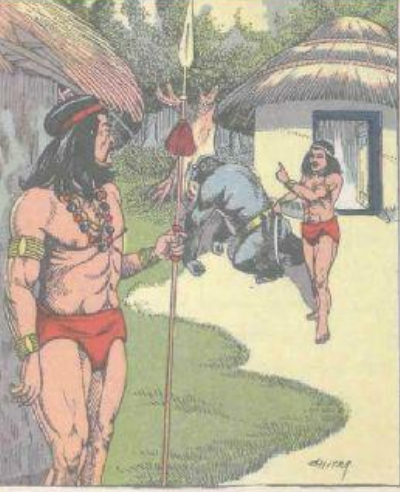
या." असे एक जण मोठयाने म्हणत उठून उभा राहिला.

गडेकोंडने एक काठी जवळ दिसली ती घेऊन त्याला एक लगावली. दुरून उभा राहून सर्व पहात असलेल्या कृपाणजिताच्या मनात संशय येत होता की, हे सर्व मिळून आपल्याविरुद्ध काही तरी भयंकर कट करीत असावेत, असा विचार करून त्याने वनमाणसाच्या अंगाला बांधलेली दोरी ओढून त्या सर्वांच्याकडे जात विचारले–"तुम्ही सर्व मिळून कोणता कट करण्याच्या विचारात आहां? एकदम हल्ला करून मला ठार करण्याच्या विचारात आहां, होय ना? खरं बोला!"

गडेकोंडने सर्वांना गप्प रहायला हाताने खुणावले व उभा राहून म्हणाला–"अहो महाकाय! आम्ही कोणतेही कारस्थान करीत नाही. तूर्त अशी परिस्थिती आहे की, तिकडे ती गडेकाऱ्यांची राणी आहे आणि इकडे तुम्ही, मनात आले तर एका क्षणात ठार करू शकाल आम्हांला. म्हणून सूर्यास्त व्हायच्या आधी हे गाव सोडून दूर कोठे तरी अरण्यात जाऊन रहावे, असा विचार करीत आहो."

गडेकोंड म्हणाला ते ऐकून कृपाणजित फार घाबरला. कारण या खुजांच्या गावात येण्यापूर्वी त्याला या अरण्यात एका मागून एक अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागले होते, त्यांची आठवण झाली. यावेळी हे खुजे





किती निर्बल अशक्त असले तरी यांच्या मदतीशिवाय आपला हाडवैरी जयशील या अरण्यात आपली शिकार नक्कीच करील याची कृपाणजिताला धास्ती वाटत होती.

कृपाणजित हा विचार करून अत्यंत नम्रपणे गडेकोंडला म्हणाला–"अरे गडेकोंडा! तुम्हांला माझ्याकडून झाली तर मदतच होईल. तुमचे अहित कधीच होणार नाही. तुमची शत्रू ती राणी आणि तिच्या मदतीला आलेले ते दोघे माझे शत्रू आहेत त्यांना सूर्योदयापूर्वी परलोकांत पाठवू या. आज मध्यरात्री तुमच्या पैकी काही माझ्या बरोबर मदतीला आलात वाट

घोरत पडले असतील तेव्हां हल्ला करून, मी व माझा हा वनमाणूस दोघे मिळून त्या सर्वांचा नाश करू. नंतर तू या सर्व जंगलाचा राजा होशील. तुला आव्हान करणारा कोणी उरणार नाही. कळलं का? जय महाराज गडेकोंड की! असा मोठ्याने जयघोष केला आणि तलवारीच्या मुठीने वनमाणसाला एकदां जोराने मारले.

वनमाणूस रागाने चिडून जाऊन एकदा ओरडले, आणि आपले भयंकर दात विचकाळीत कृपाणजिताला धरण्यासाठी हात पुढे करू लागला. परंतु त्याच्या हातातल्या तलवारीकडे पाहून पुन्हां गप्प होऊन एक पाऊल मागे सरकले.

गडेकोंडने जणुंकाही मनाचे समाधान झाल्याचे दर्शवून म्हटले–"अहो महाकाय! तुम्ही पाळलेल्या आपल्या या माकडाची थोडी कीव करून त्याच्याशी थोडे प्रेमाने वागलात तर ते मधून मधून तुमच्यावरच उलटते ते उलटणार नाही."

"यासाठी मी या जनावराची सेवा करू, पाय धरू म्हणतोस? छे! तसे केले तर ते माझ्याच डोक्यावर बसेल मालकासारखे! या जगात मार खायला न भिणारा कोणी प्राणी आहे का? बरें तर ते मी पाहून घेईन. तुम्ही आम्हां दोघांच्या

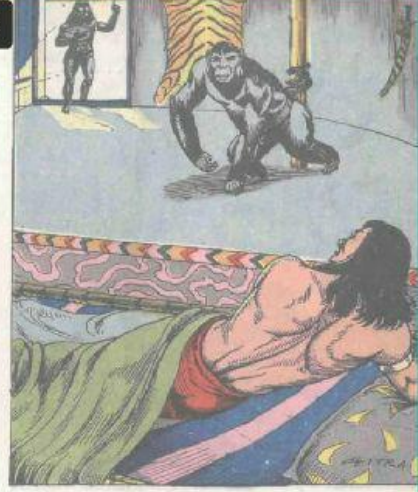
आपल्या झोपडीकडे निघालो." कृपाणजित म्हणाला आणि त्याच्या झोपडीकडे निघाला.

"तेथे सर्व सिद्ध करून ठेवले आहे!" गडेकोंड म्हणाला.

कृपाणजित आपल्या झोपडीकडे जात असतां जरा मागे वळून पहात म्हणाला– "सूर्यास्तापूर्वी माझी झोप मोडू नका कोणी. रात्री नक्कीच झोप मोडेल व जाग आलीच पाहिजे. बरोबर मध्यरात्री शत्रूचा संहार करावयाचा, बरं का?"

गडेकोंडने वरकरणी मनाचे समाधान झाल्यासारखी मान हलविली. नंतर आपल्या चारी बाजूला घोळका करून उभे असलेल्या आपल्या अनुयायांना उद्देश्यून म्हणाला– "ते वनमाणूस त्या दुष्टावर संकट येईल तेव्हां त्याच्या मदतीला येणार नाही; नक्की पळून जाईल. आतां राहिली त्याची तलवार; आपण ती आधीच पळविली पाहिजे." असे आपल्या अनुयायांना सांगून त्यांच्यापैकी अगदी विश्वासातले व थोडे धाडसी अशा चौघांना आपल्याबरोबर आपल्या झोपडीत बोलावून घेऊन गेला.

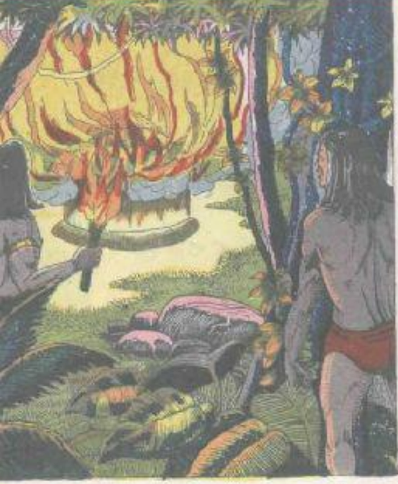
त्यानंतर दोन तीन तास होऊन गेले. खूप खाऊनपिऊन कृपाणजित झोपडीत घोरत पडला होता, त्याची झोप एकाएकी मोडली. "हा कसला वास बुवा, तेलाचा?"



रे तिकडे आहे? हा घाणेरडा वास कसला तेलासारखा येतो आहे?"

बाहेरून एक आवाज आला–"अहो महाकाय! अहो, तो एरंडाच्या तेलाचा वास नाही. कडुलिंबाच्या तेलात तिळाचे तेल घातल्याने तसा वास वाटतो आहे. किडे, डास मच्छर येऊ नयेत म्हणून शिंपडतो आहो झोपडीवर. आमच्या नायकाने आपली झोपमोड होऊ नये म्हणून आमच्यावर ही जबाबदारी टाकली आहे."

"अस्सं होय, बरं तर चालू दे!" असे म्हणत कृपाणजिताने एक मोठी जांभई घेतली आणि पुन्हां डोळे मिटून पडला.



बांधून ठेवलेले वनमाणूस मात्र तो वास सहन न झाल्याने स्वत:ची सुटका करून घेण्यासाठी जोरजोराने गळयातला साखळ-दंड सोडवून पळण्यासाठी धडपडत होते. खांब मुळासकट उपटून निघतो की काय असे वाटत होते.

कृपाणजित गाढ झोपेत घोरत पडला असतां गडेकोंड आपल्या काही अनुयायांसह तेथे आला आणि नायकाने खूण केल्या-बरोबर एक कुजा झोपडीचे दार चटदिशी उघडून आत गेला आणि कृपाणजिताच्या शेजारी ठेवलेली तलवार उचलून बाहेर आला.

गडकोंडने ती तलवार हातात घेऊन फिरवून पाहिली व आपल्या अनुयायांना म्हणाला–"त्या माहाकायाची झोप त्याच्या अंगावर झोपडी पडल्याशिवाय मोडेलसे दिसत नाही. आपल्याला ही तलवार वापरतां येईल की नाही कोण जाणे, परंतु ती उचलून दूर नेऊन ठेवणे शक्य आहे." त्याने ती लपवून ठेवायला आपल्या अनुयायाला दिली.

नंतर प्रथम योजून ठेवल्याप्रमाणे गडेकोंडचे अनुयायी भाले घेऊन झोपडीच्या चारी बाजूला जमा झाले. त्यांच्यापैकी काही मेंढेस्वारही होते. गडेकोंड एकदां सर्वांकडे पाहून म्हणाला–"आतां आपण किंवा तो कोण मरतो, हे पहावयाचे! झोपडीला सर्व बाजूंनी आग लावा. तो जिवंत बाहेर आला तर त्याला भाल्याने भोसकून ठार करा. वनमाणूस साखळदंड तोडून बाहेर येऊ शकणार नाही, कदाचित! ते आगीत जळून जाईल."

नायकाची आज्ञा होतांच चौघे जण काकडे घेऊन धावले व त्यांनी झोपडीला चारी बाजूंनी आग लावली. ताडपत्रांची झोपडी तेलात चांगली भिजली असल्याने एकदम भडकली आणि मोठमोठ्या ज्वाळा येऊ लागल्या.

एक दोन मिनिटेच कृपाणजित पडून राहिला असेल. आगीचा ताप लागताच तो उठून उभा राहिला. त्याने डोळे उघडून पाहिले तर सर्व झोपडीला आग लागली होती. तो मोठ्याने ओरडला–"दगलबाजी, लबाडी! चोरांनी गळा कापला! पाहतो, तुम्हांला, गुलामांनो!" असे म्हणत त्याने आपली तलवार कोठे आहे, चाचपून पाहिले. परंतु ती त्याने ठेवलेल्या जागेवर नव्हती.

कृपाणजित आतां मात्र घाबरला. काय करावे त्याला सुचेना, चारी बाजूला आगीचा डोम उठला होता. इतक्यात एक जळते ताडपत्र झोपडीच्या छपरातून सरकून त्याच्या डोक्यावर पडले. वनमाणूसाने प्राणभयाने एकदां डरकाळी फोडली. त्याने सर्व बळ एकवटून जोराने साखळदंडासकट स्वत:ला सोडवून घेण्यासाठी खांब ओढला आणि साखळदंड तुटला. ते कृपाणजिताला धरण्याच्या बेतात होते, परंतु जाळ जवळ येत असलेला पाहून बंद करून ठेवलेल्या दाराकडे धावले.

आतां मरण चुकत नाही असे वाटून कृपाणजिताने, वनमाणसाच्या कंबरेला लोंबत असलेला साखळदंड धरला. वनमाणसाने जोराने ढकलल्याबरोबर दार तुटून पडले आणि वनमाणसाने बाहेर उडी टाकली. कृपाणजित सुद्धा साखळदंड धरून होता म्हणून तोसुद्धा झोपडीच्या बाहेर ओढला गेला. परंतु त्या गडबडीत त्याच्या हातातला साखळदंड सुटला.

वनमाणूस व त्याच्या पाठोपाठ कृपाणजित अकस्मात झोपडीबाहेर पडलेले पाहून



गडेकोंड व त्याचे अनुयायी घाबरून गेले. परंतु कृपाणजिताच्या हातांत या वेळी तलवार नव्हती. वनमाणूस संधी मिळतांच अरण्यात पळून जाण्याची वाटच पहात होते!

गडेकोंडने हिंमत करून पळून जाण्याच्या बेतात असलेल्या आपल्या अनुयायांना प्रोत्साहन दिले व म्हणाला–"अरे, वनमाणसाला द्या सोडून, त्याला जाऊ द्या आपल्या वाटेने. या दुष्टाला मात्र सोडू नका. भाल्यांनी भोसकून करा ठार!"

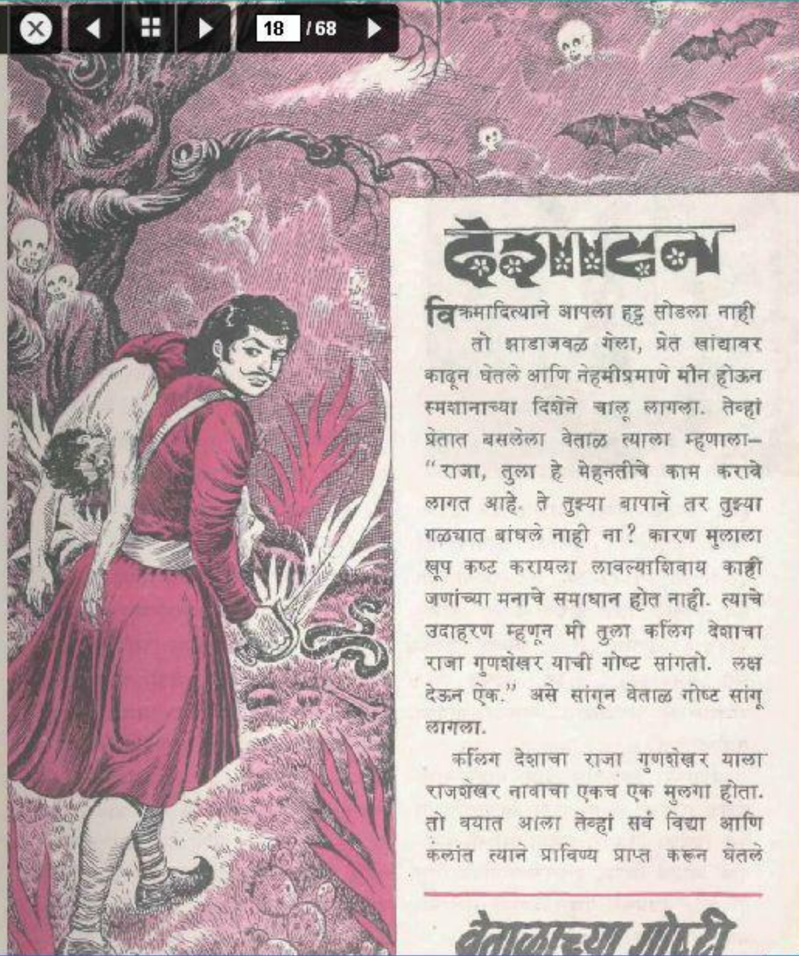
गिडघांना नायकाने प्रोत्साहन दिल्यावर जरा धीर आला. परंतु वनमाणसाने चिडून जाऊन हाताला आले त्या दोघां तिघांना धरले आणि उचलून, त्याला दूर फेंकता आलं तितकं दूर फेकू लागला. काहीजण वनमाणसाच्या हातातून निसटून दूर पळाले तर काहीजण आपापले भाले संभाळून त्याला भोसकायला तयार झाले.

या गडबडीत कृपाणजिताला चांगली सवड मिळाली. त्याने आपल्याला स्वरक्षणासाठी काही शस्त्र मिळते का चारीबाजूला पाहिले तेव्हां त्याला झाडाची एक वाळलेली मोठी फांदी दिसली. त्याने चटदिशी तीं उचलली आणि एकदां जोराने आरोळी ठोकून गडेकोंडच्या अनुयायांना झोडपू लागला. ते देखील स्वतःला वांचविण्यासाठी साहस एकवटून कृपाणजिताला मारण्यासाठी भाले संभाळून त्याला टोचू लागले.

खुजांच्या वस्तीत आग लागलेली होती व धुराचे लोट व ज्वाळा आकाशात उठत होत्या. त्या बाजूने येत असलेला आरडाओरडा जवळच जंगलात दोन विचित्र माणसे ऐकत होती. ते दोघे घोड्यासारख्या दोन विचित्र जनावरांवर बसलेले होते. त्या जनावरांची अंगे माशांच्या कातड्यांनी झांकलेली दिसत होती. पाहायला मकरकेतूच्या जलग्रहासारखीच ती जनावरे होती. दोघे स्वार माशांच्या कातड्याचे कपडे शिवून घालून येत असल्यासारखे दिसत होते. त्यांच्या कंबरांना लांब तलवारी लोंबत होत्या.

(क्रमशः)





देशाटन

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तुला हे मेहनतीचे काम करावे लागत आहे. ते तुझ्या बापाने तर तुझ्या गळ्यात बांधले नाही ना? कारण मुलाला खूप कष्ट करायला लावल्याशिवाय काही जणांच्या मनाचे समाधान होत नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला कलिंग देशाचा राजा गुणशेखर याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कलिंग देशाचा राजा गुणशेखर याला राजशेखर नावाचा एकच एक मुलगा होता. तो वयात आला तेव्हां सर्व विद्या आणि कलांत त्याने प्राविण्य प्राप्त करून घेतले

वेताळाच्या गोष्टी



होते. त्याची ग्वाही त्याच्या सर्व गुरूंनी दिली होती. या पुस्तकी ज्ञानाबरोबर प्रत्यक्ष अनुभव मिळाला तर राजशेखरचे सर्व आयुष्य सुखी होईल व तो राज्य-कारभार उत्तम प्रकारे चालवू शकेल असे गुणशेखरला वाटले. म्हणून त्याने राजशेखरला देशाटन करून यायला सांगितले.

बापाच्या इच्छेलाच आज्ञा मानून राज-शेखर एकटाच देशाटनाला निघाला. तो पूर्व दिशेला निघाला,राजाने त्याच्या पाठो-पाठ आपले शिपाई गुप्तपणे पाठविले. हेतू हा की, वेळप्रसंग पाहून त्यांनी मुलाच्या मदतीला धावावे.

राजशेखर नवनवीन देश पहात, नैसर्गिक देखाव्याचा आनंद घेत एके दिवशी अंधार पडण्याच्या सुमारास एका जंगलात येऊन पोचला. तो काय करावे या विचारात असतां त्याला कोणीतरी कण्हत असल्याचा भास झाला. तो आवाजाच्या अनुरोधाने गेला तेव्हां त्याला भुयारात उतरण्यासाठी केलेल्या पायऱ्या दिसल्या. तो जिना उतरून भूगर्भात गेला तेव्हां त्याला पाताळ भैरवीची एक मूर्त व तिच्या समोर एका खांबाला बांधून ठेवलेली एक सुंदर स्त्री दिसली.

"कोण ग बाई तू? तुला कोणी बांधून ठेवले?" राजशेखरने तिला विचारले.

"मी मालव देशाच्या राजाची राज-कन्या आहे. माझे नाव मणिमाला. म्हणे, एका मांत्रिकाची मुलगी मेली. तिच्या जन्म-कुंडलीतील नक्षत्रावर जन्मलेल्या मुलीला देवीसमोर बळी दिल्यास आपली मुलगी जिवंत होईल असे वाटून त्या मांत्रिकाने, त्या नक्षत्रावर जन्मलेल्या मला इकडे आणले. आज रात्री तो मला बळी देणार आहे." ती म्हणाली.

"तू मुळीच भ्यायचे कारण नाही. मी तुझे रक्षण करीन आणि त्या मांत्रिकाची भीती कायमची नाहीशी करीन." असे सांगून राजशेखर दुसऱ्या एका खांबाआड लपून उभा राहिला.

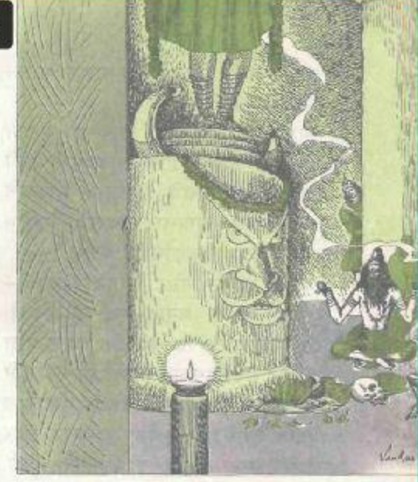
थोड्या वेळाने तो मांत्रिक आला. देवी-समोर बसून मंत्रोच्चार करू लागला. राजशेखरने खांबाआडून आपली तलवार उपसली आणि चटदिशी पुढे येऊन त्या मांत्रिकाची मान छाटून टाकली. नंतर त्याने मणिमालाला सोडवून तिच्यासह घोड्यावर बसून मालव देशाला आला.

मालव देशाच्या राजाने राजशेखरचे आभार मानून त्याचे मणिमालाशी लग्न करून दिले. त्यानंतर राजशेखर सपत्नीक कालिंग देशात परत आला. त्याने घडलेले सर्व वृत्त वडिलांना सांगितले. गुणशेखरला आनंद झाला.

आणखी काही दिवस गेले. गुणशेखरने मुलाला बोलाविले व म्हणाला–"तुझ्या या देशाटनाने माझ्या मनाचे समाधान झालेले नाही. म्हणून तू पुन्हां देशाटनास जा."

या खेपेस राजशेखर पश्चिमेच्या दिशेने निघाला. या खेपेसही त्याला कळल्या-शिवाय शिपाई त्याच्या पाठोपाठ होतेच.

या खेपेस राजशेखरला निराळेच दृश्य पहायला मिळाले. शेते वाळून गेली होती. जागोजागी प्रेतांचे अपार ढीग अस्थि-पंजर पडलेले होते. त्याला फार वाईट वाटले. लोक देश सोडून जात होते. दुष्काळात पिके निघाली नाहीत तरी राजाचे अधिकारी करवसुलीसाठी प्रजेला



छळत असल्याचे त्याला कळले. आणखी पुढे गेल्यावर एक गाव लागले. राजाचे शिपाई प्रजेकडून करवसूल करणासाठी गावातच पडाव टाकून बसले होते. ते गरीब शेत-कऱ्यांना मारीत होते. राजशेखर ते दृश्य पाहून स्वतःला आवरू शकला नाही. तो त्या देशाच्या राजाला जाऊन भेटला आणि त्याने त्याच्या कारभाराची खूप निंदा केली.

मूर्ख राजाने राजशेखरला कैदेत टाकले. ती बातमी शिपायांच्या तोंडी गुणशेखरला कळली. तो एक मोठे सैन्य घेऊन त्या राज्यावर चालून आला. त्याने त्या राजाचा पराभव करून आपल्या मुलाला कैदेतून



होते. त्याची ग्वाही त्याच्या सर्व गुरूंनी दिली होती. या पुस्तकी ज्ञानाबरोबर प्रत्यक्ष अनुभव मिळाला तर राजशेखरचे सर्व आयुष्य सुखी होईल व तो राज्य-कारभार उत्तम प्रकारे चालवू शकेल असे गुणशेखरला वाटले. म्हणून त्याने राजशेखरला देशाटन करून यायला सांगितले.

बापाच्या इच्छेलाच आज्ञा मानून राज-शेखर एकटाच देशाटनाला निघाला. तो पूर्व दिशेला निघाला,राजाने त्याच्या पाठो-पाठ आपले शिपाई गुप्तपणे पाठविले. हेतू हा की, वेळप्रसंग पाहून त्यांनी मुलाच्या मदतीला धावावे.

राजशेखर नवनवीन देश पहात, नैसर्गिक देखाव्याचा आनंद घेत एके दिवशी अंधार पडण्याच्या सुमारास एका जंगलात येऊन पोचला. तो काय करावे या विचारात असतां त्याला कोणीतरी कण्हत असल्याचा भास झाला. तो आवाजाच्या अनुरोधाने गेला तेव्हां त्याला भुयारात उतरण्यासाठी केलेल्या पायऱ्या दिसल्या. तो जिना उतरून भूगर्भात गेला तेव्हां त्याला पाताळ भैरवीची एक मूर्त व तिच्या समोर एका खांबाला बांधून ठेवलेली एक सुंदर स्त्री दिसली.

"कोण ग बाई तू? तुला कोणी बांधून ठेवले?" राजशेखरने तिला विचारले.

"मी मालव देशाच्या राजाची राज-कन्या आहे. माझे नाव मणिमाला. म्हणे, एका मांत्रिकाची मुलगी मेली. तिच्या जन्म-कुंडलीतील नक्षत्रावर जन्मलेल्या मुलीला देवीसमोर बळी दिल्यास आपली मुलगी जिवंत होईल असे वाटून त्या मांत्रिकाने, त्या नक्षत्रावर जन्मलेल्या मला इकडे आणले. आज रात्री तो मला बळी देणार आहे." ती म्हणाली.

"तू मुळीच भ्यायचे कारण नाही. मी तुझे रक्षण करीन आणि त्या मांत्रिकाची भीती कायमची नाहीशी करीन." असे सांगून राजशेखर दुसऱ्या एका खांबाआड लपून उभा राहिला.

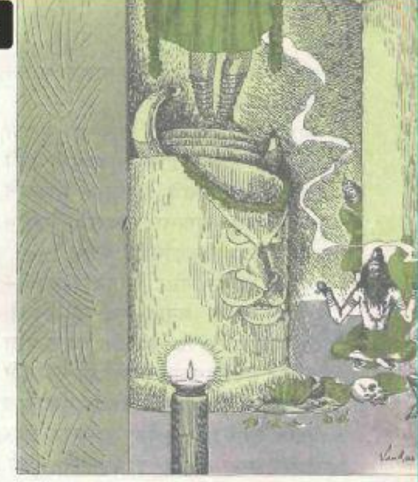
थोड्या वेळाने तो मांत्रिक आला. देवी-समोर बसून मंत्रोच्चार करू लागला. राजशेखरने खांबाआडून आपली तलवार उपसली आणि चटदिशी पुढे येऊन त्या मांत्रिकाची मान छाटून टाकली. नंतर त्याने मणिमालाला सोडवून तिच्यासह घोड्यावर बसून मालव देशाला आला.

मालव देशाच्या राजाने राजशेखरचे आभार मानून त्याचे मणिमालाशी लग्न करून दिले. त्यानंतर राजशेखर सपत्नीक कालिंग देशात परत आला. त्याने घडलेले सर्व वृत्त वडिलांना सांगितले. गुणशेखरला आनंद झाला.

आणखी काही दिवस गेले. गुणशेखरने मुलाला बोलाविले व म्हणाला–"तुझ्या या देशाटनाने माझ्या मनाचे समाधान झालेले नाही. म्हणून तू पुन्हां देशाटनास जा."

या खेपेस राजशेखर पश्चिमेच्या दिशेने निघाला. या खेपेसही त्याला कळल्या-शिवाय शिपाई त्याच्या पाठोपाठ होतेच.

या खेपेस राजशेखरला निराळेच दृश्य पहायला मिळाले. शेते वाळून गेली होती. जागोजागी प्रेतांचे अपार ढीग अस्थि-पंजर पडलेले होते. त्याला फार वाईट वाटले. लोक देश सोडून जात होते. दुष्काळात पिके निघाली नाहीत तरी राजाचे अधिकारी करवसुलीसाठी प्रजेला



छळत असल्याचे त्याला कळले. आणखी पुढे गेल्यावर एक गाव लागले. राजाचे शिपाई प्रजेकडून करवसूल करणासाठी गावातच पडाव टाकून बसले होते. ते गरीब शेत-कऱ्यांना मारीत होते. राजशेखर ते दृश्य पाहून स्वतःला आवरू शकला नाही. तो त्या देशाच्या राजाला जाऊन भेटला आणि त्याने त्याच्या कारभाराची खूप निंदा केली.

मूर्ख राजाने राजशेखरला कैदेत टाकले. ती बातमी शिपायांच्या तोंडी गुणशेखरला कळली. तो एक मोठे सैन्य घेऊन त्या राज्यावर चालून आला. त्याने त्या राजाचा पराभव करून आपल्या मुलाला कैदेतून

सोडविले आणि त्या देशात उत्तम शासन व्यवस्था करून दिली.

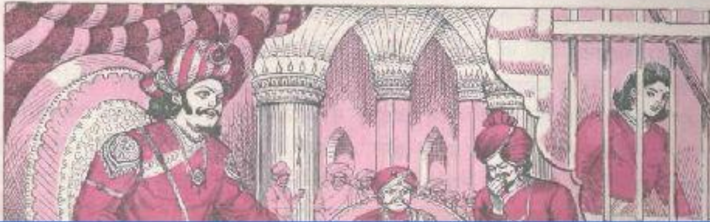
त्यानंतर गुणशेखरनें आपल्या मुलाने दर्शविलेल्या कर्त्तव्यबुद्धीची वाखाणणी केली आणि त्याच्या मनाचे समाधान झाल्याचे सांगून त्याला आपला युवराज म्हणून रीतसर त्याचा राज्याभिषेक केला.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला– "राजा! माझ्या मनात एक शंका आहे. मुलगा पहिल्या खेपेस देशाटन करून परत आल्यावर गुणशेखरच्या मनाचे कां समाधान झाले नाही? ते देशाटन किती सुखाचे व आनंदाचे झाले होते? शिवाय एका सुंदर मुलीशी लग्न करून तो आला होता. दुसऱ्या देशाटनाच्या वेळी राजशेखर मोठ्या संकटात सांपडला असूनही त्या देशाटनाच्या बाबतीत गुणशेखरला कां आनंद झाला? या शंकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य उत्तरादाखल म्हणाला– "गुणशेखरने मुलाला देशाटनाला पाठविले होते ते मजा उडवायला किंवा लग्न करून यायला पाठविले नव्हते. राजशेखर गादीला वारस होता. ती जबाबदारी सांभाळण्याची लायकी त्याच्यात आहे की नाही, प्रजेचे सुखदु:ख त्याला कळते की नाही हे कळावे म्हणून त्याने मुलाला देशाटनाला पाठविले होते. परंतु पहिल्या प्रवासात त्याच्या अंगात ती लायकी असल्याचे आढळले नाही. त्यात त्याला जो अनुभव मिळाला तो अगदी व्यक्तिगत होता. परंतु दुसऱ्या प्रवासात त्याला मिळालेला अनुभव त्याच्या हिताचा व राजपुरुषाला आवश्यक असा होता. दुसऱ्या प्रवासात त्याने आपली लायकी सुंदर तऱ्हेने दर्शविली. म्हणून राजाला मुलाच्या दुसऱ्या देशाटनाबद्दल समाधान वाटले."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)





भूदान

फूलपूर नावाच्या गावाबाहेरच्या भागाला एक मोठी पडीत जमीन होती. त्या जमिनीला शाप आहे असे गावकरी मानीत. कारण एका काळी त्या जमिनीत सोन्या-सारखे पीक होत असे. परंतु केव्हांतरी एकदा फार मोठा पूर येऊन पीक काढणे अशक्य झाले. तेव्हांपासून ती जमीन पडीतच राहिली. त्यानंतर काही दिवसांनी जंगली गवत उगवून ती जमीन शेतीला निरुपयोगी ठरली.

त्या जमिनीची मालकी रघुराम नावाच्या एका सधन शेतकऱ्याकडे होती. परंतु तो स्वभावाने फार चिक्कू होता.

त्या गावातल्या एका सधन शेतकऱ्याचा रतन नावाचा मुलगा शेतकीचा पदवीधर झाल्यावर आपल्या गावी परत आला. ती पडीत जमीन पाहून त्याला तिच्यात पीक काढतां येईल असे वाटू लागले. कित्येक गरीब शेतकऱ्यांना रहायला सुद्धा घरे नव्हती. अशा परिस्थितीत इतकी मोठी जमीन पडीत म्हणून सोडून द्यायला त्याचे मन मानेना. काय वाटेल ते करून त्या जमि-नीत पीक काढून दाखवायचे त्याने ठरविले.

त्याने जमिनीतली थोडी माती नेऊन परीक्षा करवून पाहिली तेव्हां एका विशिष्ट रसायनाच्या अभावी ती निरुपयोगी झाल्याचे समजले. त्यात विशिष्ट प्रकारचे खत घातल्यास पीक काढता येईल हे सिद्ध झाले. ती जमीन रघुरामकडून दान करवून घेऊन गरीब शेतकऱ्यांना वाटता येईल, असा एक विचार त्याच्या मनात आला.

परंतु रघुरामकडून दान करविणे शक्य होईलसे वाटत नव्हते. परंतु काही गोष्टींचा अंधविश्वास त्याच्या मनात दृढमूळ झाला होता. त्याचा फायदा घेऊन काही करतां

आले तर करण्याचे रतनने मनाशी ठरविले. या बाबतीत शेजारच्या शहरात राहणारा देबाशीश नावाचा मांत्रिक काही मदत करू शकेल का विचारून पाहण्याचा विचार त्याच्या मनात आला. तो रतनच्या ओळखीचा होता. त्याला त्याने विचारून पाहिले तेव्हां त्याने एक उपाय रतनला सुचविला.

एकदां रतन उजाडतांच रघुरामच्या घरी गेला आणि नमस्कार करून कुशल वार्ता विचारली.

रघुराम म्हणाला–"सर्व ठीक आहे. या वर्षी पीकपाणी देखील चांगले निघाले आहे. परंतु काय रे, तू इतक्या लवकर कसा काय उजाडलास?"

विचित्र स्वप्न काल पडलं. ते सांगावे म्हणून आलो होतो. मला रात्री अन्नपूर्णेचा दृष्टांत झाला. तिने मला एक वर दिला. तिने दहा वेळ तुमच्या नावाचा उल्लेख केला असेल आणि म्हणाली–"मी कशाही प्रकारच्या जमिनीत लागवड केली तरी उत्तम पीक निघेल." ती पुढे म्हणाली–"रघुरामकडे जाऊन त्याला तुला प्राप्त झालेली अद्भुत शक्ती दाखव आणि त्याच्याकडून ती पडीत जमीन दान करवून गरीब शेतकऱ्यांना वांटून दे. तू आपली अद्भुत मंत्रशक्ती दाखविल्यावरही रघुरामने त्या जमिनीचे दान केले नाही तर मी त्याला शाप देऊन त्याची सर्व सुपीक जमीन



सर्व पैसा धुळीला मिळवीन, त्याच्या गोठ्यातली सर्व गुरे पटापट मरतील. त्याच्या घराकडे कुत्रीदेखील फिरकणार नाहीत." रघुरामने आपले स्वप्न वर्णन करून सांगितले.

रघुरामने सर्व शांतपणे ऐकून घेऊन विचारले–"तुझी ती अद्भुत शक्ति काय ती तरी पाहू दे."

"ती गोष्ट मला तरी अजून कोठे कळली आहे? आज संध्याकाळी पूजा वगैरे करून पाहतो, म्हणजे काय ते कळेल. परंतु पहिल्याने हे सांगा. देवीने सांगितल्यासारखे करायला तुम्ही मान्य करतां का?"

"तुझी अद्भुत शक्ती काय ती पाहू दे, ती पटली तर देवी म्हणाली तसे करायला मी तयार आहे." रघुराम म्हणाला.

त्या दिवशी संध्याकाळी रघुराम काही वडीलधाऱ्या शेतकऱ्यांना बरोबर घेऊन रघुरामच्या घरी गेला. त्याने आपल्या खिशातून एक अष्टकोनी ग्लास बाहेर काढला आणि तो खोलीत एका कोपऱ्यात टेबलावर ठेवून म्हणाला–"कोणी तरी जाऊन त्या पडीत जमिनीतली एक मूठभर माती घेऊन या."

रघुरामचाच एक मुलगा जाऊन माती घेऊन आला. रतनने ती माती पेल्यात टाकून त्यावर एक हातरुमाल झांकायला



म्हणून टाकला. नंतर टेबलासमोर हात जोडून डोळे मिटून ध्यानमग्न होऊन बसला. नंतर डोळे उघडून पेल्यावरचा रुमाल काढला. एक चमत्कार घडला. पेलाभर मातीच्या जागी धान्य होते.

"अन्नपूर्णा माता की जय!" सर्व शेतकऱ्यांनी जयघोष केला.

रघुरामच्या चेहऱ्यावर आश्चर्याबरोबर भय झळकू लागले. तो दाटलेल्या कंठाने म्हणाला–"मित्र हो, मी ती शाप पावलेली जमीन तुम्हांला देतो. कागद घेऊन या लिहून देतो."

एक वीतभर देखील जमीन नसलेल्या गरीबांना जमीन मिळाली. रतनने त्यांची एक सहकार समिती स्थापन करून सहकारी पतपुरवठा करविला आणि सहकार पद्धतीने नवीन पद्धतीने बियाणे, खते वगैरे देववून त्या जमिनीत पीक काढले. शेतकऱ्यांच्या मेहनतीला यश आले आणि सोने पिकले. सर्व शेतकऱ्यांनी ते समसमान वांटून घेतले. सर्व गांवकरी खुश झाले, एकट्या रघुरामचे तोंड उतरल्यासारखे दिसले. तरमग, रतनने मातीचे धान्य कसे करून दाखविले हा प्रश्न राहिलाच! त्याने उपयोगात आणलेला अष्टकोनी पेला सामान्य पेला नव्हता. एकाच लांबी रुंदीच्या पाठीलापाठ लावून आणि समोरचे प्रतिबिंब दर्शविणाऱ्या बाजू बाहेरच्या बाजूला राहतील अशा आरशाच्या दोन पट्ट्या पेल्याच्या मधोमध त्याचे दोन भाग करण्यासाठी ठेवल्या होत्या. आरशातल्या प्रतिबिंबामुळे पेल्याचे अर्धेअर्धे भाग पुऱ्या पेल्यासारखे भासत होते. एका रिकाम्या भागात माती घातली आणि तो समोरून दिसेल असा सुरवातीला ठेवला आणि दुसऱ्या भागात पहिल्यापासून धान्य घालून ठेवले होते. फक्त प्रेक्षकांना दाखविताना रिकाम्या पेल्याची बाजूसमोर ठेवून माती टाकली आणि वर रुमाल टाकला. परंतु रुमाल काढताना धान्याचा भाग पुढे करून ठेवला. प्रतिबिंबामुळे अर्धी बाजूसुद्धा पुरा ग्लास असल्यासारखी भासत होती.



प्रत्युत्तर

वज्रगिरीचा राजा वज्रपाल याने आपल्या राज्यात कोणी दुष्ट, लबाड व गुन्हेगार वृत्तीचा माणूस राहू नये असा विचार करून गुन्हेगारांना हुडकून त्यांना देशाबाहेर पळवून लावले. एक वर्ष भर नवीन कायद्याचा अंमल होत होता. परिणाम असा झाला की राज्यातल्या प्रत्येक कुटुंबातल्या एकाच व्यक्तीस देशाबाहेर जावे लागले.

पुढे एकदा काही बुद्धिमान लोकांनी एका जागी गुप्तपणे भेटून राजाचा हा अत्याचार बंद करण्यासाठी एक उपाय करून पहायचे ठरविले. ती युक्ती यशस्वी झाली आणि राजाच्या कानावर राज्याच्या सरहद्दीवरील गावातून दररोज गाऱ्हाणी येऊ लागली. शेजारच्या जंगलातून वाघ, लांडगे वगैरे हिंस्र श्वापदे गावात शिरून धुमाकूळ माजवू लागली.

राजाने मंत्र्याला बोलावून विचारले–"प्रधान, यापूर्वी असे कधी घडले नाही आणि आताच कां हा जनावरांचा सुळसुळाट झाला?" त्याला उत्तर म्हणून प्रधान म्हणाला– "*जंगली जातीच्या राजाने आपल्या राज्यातील हिंस्र पशूंना आपल्या राज्यातून हाकलून काढायची आज्ञा केली आहे.*"

"त्याने त्यांना आवरले पाहिजे! इतरांच्या देशात कां पाठवीत आहे?" राजाने विचारले. आपण नाही का गुन्हेगारांना राज्याबाहेर पळविले?" प्रधान म्हणाला. राजाला ज्ञानबोध झाला व त्याने आपली पद्धत बदलली.





नशिबी नव्हते!

राजाराम वाण्याच्या दुकानात कारकून होता. त्याचे नुकतेच लग्न झाले होते. सकाळी झोप मोडली तेव्हां अंगणातून फुले काढून घरात येत असलेली बायको दिसली. "जाग आल्याबरोबर तुझे तोंड पाहिले, दिवस कसा जातो देवालाच माहीत!" राजाराम म्हणाला.

ती हसत मुखाने म्हणाली–"माझं तोंड पाहणाऱ्याचे नेहमीच चांगलं होतं. म्हणून आमचे बाबा मला बोलवीत व मी समोर आले म्हणजे डोळे उघडीत."

राजारामाने काही बोलला नाही. जेवून खाऊन दुकानावर निघाला. वाटेत दृष्टी जमिनीवर होती, काही लाभ होतो का पहायला. परंतु काही लाभले नाही.

कदाचित दुकानात चांगलासा सौदा पटेल व त्या आनंदात मालकाकडून बक्षिसाचा योग असेल असे वाटून तो संध्याकाळपर्यंत वाट पहात राहिला. परंतु त्या दिवशी व्यापार रोजच्यापेक्षा थोडा मंदच होता. शिवाय मालकाचं बायकोशी काही तरी भांडण झाल्याने तो थोडासा चिडलेलाच होता. तरी राजारामाच्या मनात थोडीशी आशा होती. संक्रांतीचा सणजवळ होता; गेल्यावर्षी सासऱ्याने बराच सन्मान सत्कार केला होता. या वर्षी सासरा काही तरी नक्कीच पाठवील.

काळोख पडायच्या सुमारास सासऱ्याकडून खरोखरच एक माणूस दुकानात भेटायला आला. म्हणाला–"तुमचे सासू-सासरे तीर्थयात्रेला निघत आहेत म्हणे. त्यांनी शंभर रुपये तुमच्याकडून मागून आणायला सांगितले आहेत.

"माझ्याकडे काय पैशाचं झाड आहे का?" असे रागाने म्हणत राजारामाने त्या माणसाला निरोप दिला.

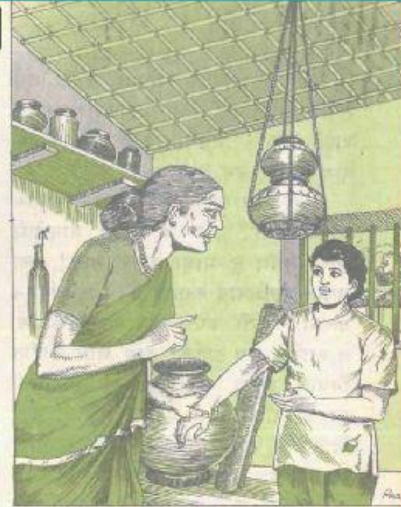
काळोख पडला, आठ वाजले. राजारामाला काहीच लाभ झाला नाही. मनात कुढत तो घरी निघाला.

वाटेत त्याला एक म्हातारी भेटली. रस्त्यावरच्या दिव्याच्या उजेडात त्याच्याकडे न्याहाळून पहात म्हणाली–"कोण? राजाराम का?"

त्या म्हातारीला पाहतांच राजारामाचा खालचा श्वास खाली व वरचा वर राहून गेला. त्या म्हातारीने राजारामाला पूर्वी आपल्या मुलासारखे मानले होते. राजारामाचे आईवडील वारल्यावर तो अनाथ होऊन रस्त्यावर भटकत असतां तिने त्याला आपल्याजवळ ठेवून घेतले होते. त्या आधी दोन महिन्या पूर्वीच तिचा मुलगा गेला होता. तिच्या मुलाचा चेहरामोहरा अगदी राजारामासारखाच होता, म्हणे.

"तुला पाहिले की मुलगाच भेटल्यासारखं झालं मला, माझ्याकडेच रहा यापुढे!" असं ती तेव्हां म्हणाली होती.

म्हातारी दूध गोवऱ्या विकून चार पैसे मिळवी व स्वतःच्या जिवापलीकडे राजारामाला संभाळी. तो तिच्याकडे दोन वर्षे आनंदाने वाढला. हळूहळू म्हातारी क्षीण होत गेली. तिला दूध काढणे कठीण झाले आणि गोवऱ्या थापायला अंगात शक्ती



म्हणाली–"बाबा रे! तुझ्या रूपे देवच मला पावला, बघ! मी खाट धरली की तूच विचारलंस तर चार दिवस सुखाने जगेन आणि रामाचे नाव घेईन."

ते ऐकून त्या वेळी राजारामाला या म्हातारीच्या घरून केव्हां सुटका मिळते, असे वाटू लागले. हिच्या सेवेतच आपलं सर्व आयुष्य घालवावे लागतं की काय, कोण जाणे? असा विचार करून राजारामाने म्हातारी रात्री झोपली असतांना रात्री तिच्या घरातून पाय काढला आणि तो आतां होता त्या गावी येऊन नोकरी करू लागला. लग्न करून घेऊन त्याने

त्याने म्हातारीला सोडलं तरी तिने त्याला सोडलं नाही. 'मी यापुढे तुझ्याकडेच राहते, बाबा!' असे म्हणते की काय राजाराम विचार करू लागला.

"अरे राजारामा! तू ओळखलं नाहीस का रे मला? अरे, मी तुझी मानलेली आजी आणि तू माझा दत्तक नातू! मला सांगितल्याशिवाय कसा रे घर सोडून निघून गेलास? किती कष्ट सहन करावे लागले, ते माझे मलाच ठाऊक. तुझा शोध काढीत निघाले आणि आज इतक्या दिवसांनी माझ्या नशिबाने तू भेटलास, आतां फार दिवसांची पाहुणी राहिले नाही रे बाबा मी!" म्हातारी म्हणाली.

राजारामाने आपला हात तिच्या हातातून सोडवीत म्हटलं–"म्हातारे! म्हातारपणामुळे तुझे डोळे अधू झाले आहेत. तुला बुद्धिभ्रम झाला आहे. माझं नाव राजाराम नाही. तुला पूर्वी कधी पाहिल्याचं मला नाही आठवत." तो घरी आल्यावरोबर बायकोला म्हणाला–"उजाडतांच तुझं तोंड पाहिल्याचा ... ऐवजी, पूर्वी कधी ओळखत असलेली एक म्हातारी आज भेटली आणि आयुष्यभर आपल्या उरावर बसण्यासाठी आपल्या घरी येऊन राहायचं म्हणत होती. आपला जीव सोडवून घरी येतां येतां इतका उशीर झाला मला."

"छान! प्राप्त नसेल तर तोंडापर्यंत आलेला· घाससुद्धां तोंडात पडत नाही कधी कधी!" राजारामाची बायको म्हणाली.

आणि आश्चर्य म्हणजे ती म्हणाली ते अक्षरअक्षर सत्य होते! कारण त्या म्हातारीला तिच्या अंगणात एक मोठा धनाचा सांठा सापडला होता. तो, दोन वर्षे प्रेमाने वाढवलेल्या दत्तक नातवाला देऊन टाकावा म्हणून ती गाव सोडून आपल्या नातवाचा शोध काढीत त्या दिवशी रात्री राजारामाला अचानक भेटली होती. परंतु ते धन त्याच्या नशिबी नव्हते, म्हणून तो तिच्याशी निष्ठुरपणाने ओळख न दाखवून घरी निघून गेला.





मालिश करणारा

प्रचंड देशाचा राजा प्रभंजन याचा सेनापती एकाएकी मरण पावला. त्या पदावर नवीन माणसाची नेमणूक करायची होती. त्या जागेसाठी योग्य समजले जाणारे चार जण होते. त्यांच्यापैकी एकाला कसे निवडावयाचे हा प्रश्न राजासमोर होता.

महाराजांचा न्हावी दररोज उजाडतांच येऊन महाराजांच्या सर्वांगाला तेल लावून छान मालिश करीत असे. महाराज त्याच्याजवळ, त्यांच्या समोर असा काही प्रश्न उभा राहिला की बोलत असत.

त्या दिवशी महाराजांनी न्हावी आल्यावर या नव्या प्रश्नासंबंधी चर्चा केली. सर्व ऐकून घेऊन न्हावी म्हणाला–"महाराज! सेनापतीच्या अंगात फक्त शौर्य असून भागत नाही. त्याच्या अंगात स्वामिभक्ती सुद्धा असली पाहिजे. देवासमोर माणूस लाजलज्जा संकोच करीत नाही तशी राजभक्ती सुद्धा सेनापतीच्या मनात असली पाहिजे."

"पण ते कळायचे कसे?" राजाने विचारले. न्हाव्याने उपाय सुचविला.

राजाने चौघां उमेदवारांना निरोप पाठविला. त्या प्रमाणे चौघे हजर झाले.

चौघे आल्याबरोबर राजा त्यांना म्हणाला–"तुमची एका बाबतीत परीक्षा घेण्यासाठी मी तुम्हाला बोलाविले आहे. परंतु मालिश करणाऱ्या न्हाव्याला आज विंचू चावला आहे, म्हणे. म्हणून तो आला नाही. सर्व अंग सारखे ठणकते आहे तेव्हां आतां तुम्ही परत जा."

चौघे परतायला म्हणून निघाले. परंतु त्यांच्या पैकी एक जण परत येऊन म्हणाला–"न्हावी आला नाही म्हणून महाराजांना इतके कष्ट सहन करण्याचे कारण नाही. आपली सेवा करणेच तर

आमचे कर्त्तव्य आहे!" असे सांगून महाराज 'नकोनको' म्हणत असूनही त्याने राजाच्या अंगाला तेल लावून अंग खूप चोळले. त्याला सेनापतीचे पद मिळाले. त्याचे नाव शूरवर्मा असे होते.

त्यानंतर आणखी काही दिवसांनी प्रधानाचे पद खाली झाले. शूरवर्माने आपल्या महामती नांवाच्या एका मित्राला एक युक्ती सुचविली. महामतीने त्याप्रमाणे उजाडतांच महाराजांकडे जाऊन मालिश केली. त्याला प्रधानकी मिळाली.

तेव्हांपासून कोणतेही पद रिकामें पडले की राजा उत्तम मालिश करून खूष करी त्याला त्या पदावर नेमू लागला. काही जागांवर नेमणूक करताना स्पर्धेची अगर परीक्षेची वगैरे गरज भासत नसे. दरबारी पुरोहिताच्या रिकाम्या जागेवर माजी पुरोहिताच्या मुलाशिवाय आणखी कोणाची नेमणूक केली जात नसे. परंतु मालिश करवून घेतल्याशिवाय अशा नेमणूका करणे राजाला आवडेना. म्हणून राजाने असा नियम केला की त्याच्या पदरी नोकरी करणाऱ्या प्रत्येकाने एकदां तरी मालिश केली पाहिजे.

त्यानंतर राजाला कोणता तरी चर्मरोग झाला. राजवैद्य म्हणाला–"कोणाला तरी हा चर्मरोग असला पाहिजे. त्याने मालिश केल्यामुळे आपल्याला हा चर्मरोग झाला. याला औषध आहे, परंतु आपण वाटेल त्याच्याकडून मालिश करवून घेणे थांबविले पाहिजे." राजाचा आजार बरा झाला. मालिश करण्याचा नियम रद्द झाला. राजाने ती गोष्ट न्हाव्याला सांगितली.

न्हावी स्मित करून म्हणाला–"राजभक्तीची परीक्षा करून घेण्यास एकच एक उपाय नाही. कारणाशिवाय शिव्या दिल्या तरी सहन करून घेणारा राजभक्त असतो." या नवीन सूत्राचा अवलंब करून राजा रिकाम्या पडलेल्या जागांवर नव्या नेमणुका करू लागला. मालिश करण्याची पद्धत म्हण म्हणून कायम झाली. "याने कोणाची तरी नक्कीच मालिश केली असली पाहिजे."



गाढवावरचे ओझे

एका गावी भिकू नावाचा धोबी होता. त्याला मुलेबाळे पुष्कळ होती. कुटुंबाचा भार सहन करणे अशक्य झाल्यामुळे तो एके दिवशी घरातून पळून गेला. त्यानंतर भिकूचा तेरा वर्षांचा सर्वात मोठा मुलगा कुटुंबाचा सर्व भार आपल्या शिरावर घेऊन काम करू लागला.

पांच वर्षांनंतर भिकू घरी परतला, तेव्हां मोठा मुलगा कुटुंबाचा सर्व भार संभाळीत असलेला पाहून त्याला आनंद झाला. बाप आपल्या वरचा थोडा भार उचलून आपली जबाबदारी कमी करील, असे मुलाला वाटले.

परंतु भिकूने परत आल्यावर मुलाला कोणत्याही प्रकारे मदत केली नाही. तो खाऊन पिवून स्वस्थ गप्पा मारीत बसे. काही दिवसांनी मुलाने बापाला त्याच्या कर्तव्याची जाणीव करून द्यायच्या हेतूने गाढवाच्या पाठीवर कपड्यांची मोठमोठी गाठोडी त्याला वाहून नेणे कठीण जाईल एवढी ठेवली व स्वतः वर चढून बसला.

ते पाहून भिकू ओरडला–"अरे, अरे! गाढवाचा जीव जाईल की रे! त्याच्या पाठीवर टाकलेले ओझे त्याला वाहून नेणे अशक्य आणि वर, चढून बसला आहेस का?"

"तेच मी तुम्हांला विचारावे म्हणतो आहे, बाबा! वहात असलेले ओझे पुरेसे नाही असे समजून का तुम्ही माझ्या छातीवर येऊन बसलां आहां?" मुलगा म्हणाला. ते ऐकून भिकूची बुद्धी ठिकाणावर आली.





स्वर्गाला शिडी

फार पूर्वी रामपूर नावाच्या गावी रामशर्मा नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. गावकरी त्याला जे काम सांगत ते तो करी आणि ते जे खायला देत ते खाऊन रात्री तो देवळात झोपत असे. त्या देवळात कीर्तन पुराण वगैरे होत. तेव्हां स्वर्गलोक, इंद्रसभेचे वैभव, अप्सरांची नृत्ये आणि स्वर्गातील सुखोप भोगाचे वर्णन रामशर्माला ऐकायला मिळे.

एकदां कीर्तनकार देवळात रिकामे बसलेले पाहून रामशर्मा जवळ जाऊन त्यांना आदरपूर्वक नमस्कार करुन म्हणाला– "बुवा! स्वर्गसुख उपभोगायला सोयीचा, सोपासा मार्ग आहे का?"

"बाबा रे, स्वर्गसुख म्हणशील तर थोर पुण्यपुरुषांशिवाय कोणाला उपभोगायला मिळत नाही. इहलोकांतच शक्य होईल तेवढे भोगून घे!" कथेकरी म्हणाले.

परंतु रामशर्माचे तेवढ्याने समाधान झाले नाही. म्हणाला–" मला इहलोकातल्या सुखाची अपेक्षा नाही. स्वर्गातच जायची फार इच्छा आहे."

तो हरिदास शेवटी कंटाळून म्हणाला– "वैकुंठ एकादशीच्या दिवशी गंगेत बुडी मारलीस की सरळ स्वर्गाला जाशील."

रामशर्मा त्याच दिवशी निघाला. डोंगर, पर्वत, नद्या, वाळवंटे ओलांडत वैकुंठ एकादशीच्या दिवशी गंगाकाठी येऊन पोचला. त्याने गंगेला भक्तिपूर्वक नमस्कार केला आणि गंगेत उडी टाकली.

तो पुन्हां शुद्धीवर आला तेव्हां तो नरकलोकात होता. समोर यमधर्मराज व चित्रगुप्त होते. त्यांना पाहून त्याने चित्रगुप्ताला विचारले–" मी इकडे कसा काय आलो हो? एका महापर्वदिनी आत्मत्याग करणारा नरकात जातो का?"

अद्याप सरले नाही. मृत्युलोकांत तुला करावयाची सर्व कामें अजून संपली नाहीत. ती संपेपर्यंत तुला स्वर्ग मिळणार नाही." चित्रगुप्त म्हणाला.

"तरमग तू आता जा." असे यम हाताने खुणावीत रामशर्माला म्हणाला. त्या पाठोपाठ रामशर्मा गरगर फिरत गंगाकाठी येऊन पडला.

उठून अंगावरची वाळू झाडून रामशर्मा जवळच एक गाव दिसले त्या गावात गेला. तेथे एका सुखवस्तु माणसाच्या घरी त्याला काम मिळाले. तो त्या माणसाच्या कुटुंबातलाच एक माणूस म्हणून वावरू लागला. त्या माणसाला एकुलती एक मुलगी होती. त्याने रामशर्माशी तिचे लग्न करून देऊन त्याला आपला जावई करून घेतले.

पुढे कालक्रमाने रामशर्माला दोन मुले झाली. पुन्हां आणखी काही दिवसांनी त्याला स्वर्गसुखाची ओढ वाटू लागली. कारण त्याने इहलोकात लग्न करून संसारसुख भोगले. दोन मुलं त्याला झाली. मुलं लहानाची मोठी झाली. आतां संसारात स्वारस्य उरले नाही, असे वाटून त्याने स्वर्गलोकी जायचे ठरविले आणि घरात कोणाला सांगितल्याशिवाय पुन्हां गंगेत उडी टाकली.

पुन्हां तो नरकातच पोचला.

यमधर्मराज त्याला पाहून डोळे वटारून म्हणाला–"अरे, तुझं कर्म अजून संपले



नाही आणि इतक्या लवकर कशाला आलास?"

रामशर्मा घावरत म्हणाला–"मला वाटलं, जगात मी करण्यासारखं असं काही उरलं नाही!"

"मूर्खा! तुझं आयुष्य अजून सरलं नाही! म्हातारपण येऊन तुला सहज मरण येईपर्यंत तू पुन्हां इकडे येण्याचा प्रयत्न करू नकोस. जा आलास तसा परत!" यमाने त्याला दरडावून सांगितले आणि निरोप दिला.

आणखी काही काळ लोटला. रामशर्मा संसारात छान गुरफटला. त्याची मुलं वयात आली. त्यांची लग्ने झाली, त्यांना मुलं झाली. तीसुद्धां 'आमचं घर' 'आमचं कुटुंब' म्हणू लागली.

एकदा रामशर्मा आपल्या नातवाला खेळवीत असतां यमदूत येऊन उभे राहिले. त्यांना पाहून रामशर्मा चकित होऊन विचारू लागला–"इतक्यात कशाला रे आलात?"

"या जगातलं तुझं आयुष्य संपलं. तुला तू असशील तसा उचलून घेऊन यायला धन्याची आज्ञा झाली आहे!" असे सांगून यमदूतांनी आपला पाश रामशर्माच्या गळ्यात टाकला आणि त्याला धरून घेऊन गेले.

यमाने रामशर्माला आलेला पाहून स्मित करून म्हटले–"तुझ्या सर्व इच्छा पूर्ण झाल्या का? प्रथम शिक्षा भोगायला जा."

"हा अन्याय आहे. तुम्ही म्हणालात तसे मी सर्व केले. मग मला शिक्षा कां?" त्याने यमाला विचारले.

"तू चित्तशुद्धीने आपली सर्व कर्मे न करतां स्वर्गाला शिडी लावून येण्याची दोनदां घाई केली होतीस. तुझ्या नशिबात थोडेसे स्वर्गसुख आहे, ते तू आपल्या कुटुंबावर दाखविलेल्या प्रेमाचं फळ म्हणून तुला मिळालं आहे. म्हणून पहिल्याने नरकात सर्व शिक्षा भोगून घे, नंतर तुला स्वर्गसुख भोगायला मिळेल." यम म्हणाला.





मूर्खांची वस्ती

रंगपूर नावाच्या गावी धोंडोपत म्हणून एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असत. वडिलांनी ठेवलेल्या दौलतीचा चांगला उपयोग करून त्यांनी परदेशाशी व्यापार केला आणि खूप पैसे मिळविली. त्यांनी जमिनी, बागा विकत घेतल्या. त्यांना उतारवय आल्यावर त्यांच्या मुलांनी व्यापाराची जबाबदारी उचलली.

धोंडोपंताचे नारोबा नावाचे एक दूरचे नातेवाईक होते. कोल्हा वाघाशी हेवा करू लागला की जो करतो, नारोबा अगदी तसेच करीत. परंतु नशीबाने साथ दिली नाही आणि नारोबा सर्व घालवून बसले. धोंडोपंतांचं सर्व नीट चाललेलं पाहून नारोबांच्या मनात जळफळाट होई.

दर सायंकाळी सर्व गावकरी धोंडोपंतांच्या बरोबर गप्पा मारायला पिंपळाच्या पारावर जमत. तेथे गप्पा गोष्टी होत.

एकदां धोंडोपंत म्हणाले–"आपल्या गावचा जमिनदार अगदी बेफिकीर माणूस आहे. करवसूलीच्या वेळी मात्र हजर. परंतु प्रजेला काय हवं नको याची चवकशी त्यानं कधी केली आहे का? दर वर्षी पुराने शेते वाहून जातात. नदीला घाट बांधला तर ही पीडा जाईल. त्यासाठी जो खर्च होईल त्यातला अर्धा मी करतो. बाकी अर्धा तुम्ही सर्वांनी मिळून उचला."

सर्वांनी होकार दिला. ते कळल्यावर नारोबांनी प्रत्येकाच्या घरी जाऊन त्यांच्या मनांत विष कालविले. म्हणाले–"तुम्ही सर्व मूर्ख आहांत? तो आहे लबाड. नदीला पूर आला तर त्याची नदीकाठची जमीन वाहून जाते. आपल्याला काही धोका नाही. तो स्वतःच्या गरजेसाठी तुमच्या सर्वांवर उपकार करायला निघाला आहे. त्याच्या फायद्यासाठी तुम्ही अर्धा खर्च करण्याची गरजच काय?"

सर्वांना ते पटलं आणि नदीला घाट बांधायची योजना बारगळली. आणखी एकदां धोंडोपंतांनी सुचविले–"आपल्या गावाजवळून जाणाऱ्या कालव्यावर पूल असला की गावाबाहेर गाड्या न्यायला आणायला सोय होईल. पूल बांधायला जो खर्च होईल त्यातला तृतीयांश मी करतो बाकी गावकऱ्यांनी उचलावा."

सर्वांना ते मान्य होते. परंतु नारोबा शिकले. म्हणाले–"पूल बांधला की धोंड्याचा व्यापार खूप चालेल. त्याची पोती न्यायला आणायला गाड्या लागतात ना!"

झालं, ती योजनासुद्धा बारगळली.

आणखी काही दिवसांनी धोंडोपंतांनी सुचविले–"पूर्वेकडच्या वेशीवर माझी एक जमीन आहे. तीत जंगलच आहे. ते जाळून कोणी कोळसा वापरला तर मला हरकत नाही."

सर्व गावकरी चढाओढीने धावले त्या छोटेखानी जंगलाला आग लावून कोळसे लुटायला. परंतु आग लावल्याबरोबर पूर्वेकडून वारा आला आणि त्या बाजूची काही घरं जळून बेचिराख झाली.

नारोबांनी गांवप्रमुखांचे कान भरले. ते धोंडोपंतांना येऊन म्हणाले–"तुमच्यामुळे गावाचं केवढं नुकसान झालं? या नुकसानाची भरपाई तुम्हीच केली पाहिजे."

आतां मात्र धोंडोपंत स्वतःला आवरू शकले नाहीत. सर्वांवर उसळले. म्हणाले–"तुमचं चांगलं करायला गेलो ते तुमच्या डोक्यात शिरलं नाही. कोणी तुमचे कान भरले आणि तुम्ही पाय मागे घेतलात. परंतु तुमच्या कामाचे नसलेले मी एक सांगितले, त्याबरोबर कोणाचा सल्ला घेतल्याशिवाय, मला एका शब्दाने विचारल्याशिवाय, डोळे मिटून चालवलात. तर भोगा त्याची फळे, तुमच्या मूर्खपणाला मी नाही जबाबदार!"

गावकरी माना खाली घालून गुपचूप निघून गेले. एक पैदेखील खर्च केल्याशिवाय धोंडोपंतांचे जंगल साफ झालं. त्यांत त्यांनी नारळाची बाग लावली.



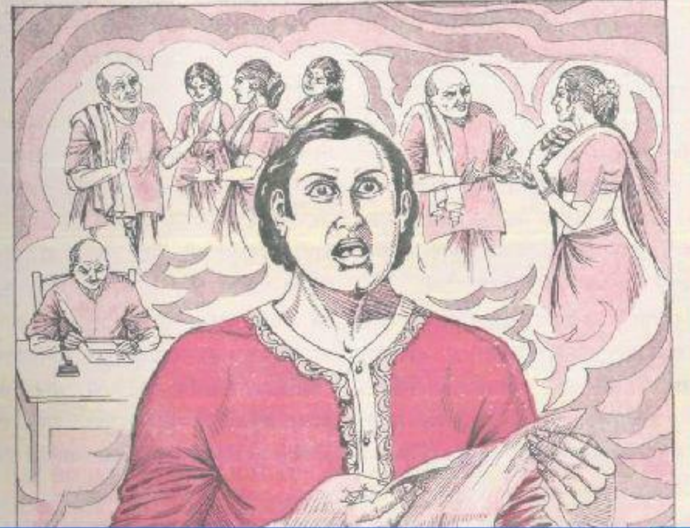
मुलानें बापासमोर हात टेकले

एका लहानशा कोपऱ्यातल्या गावी सोनूशेट नावाचा एक चिक्कू मारवाडी रहात असे. त्याचा मुलगा रामू जिल्ह्याच्या ठिकाणी विद्याभ्यासासाठी रहात असे. आईच्या वाढदिवसाला भेट म्हणून त्याने दोनशे रुपये खर्च करून एक इरकली लुगडे पाठविले. किंमत कळली तर बाप रागवेल म्हणून त्याने शंभर रुपयाला मिळाल्याचे बापाला कळविले.

दोन दिवसांनी रामूला बापाचे पत्र मिळाले–

"तू पाठविलेले लुगडे मी इथे दीडशेला विकले. तेव्हां तू अगदी याच नमुन्याची आणखी दहा लुगडी पाठव. येथे तसल्या लुगड्यांना खूप मागणी आहे."

ते पत्र पाहून रामूने कपाळ बडवून घेतले.





खून माफ

खेडेगावात पंच न्यायनिवाडा करीत त्या काळातली ही गोष्ट आहे. सीतापूर नावाच्या एका खेडेगावात गोविंद नावाचा एक शेतकरी होता. एकदां गोविंद आपल्या वृद्ध वडिलांबरोबर मळ्यात काम करीत असतां एक बकरी मळ्यात शिरली आणि नुकतीच लावलेली रोपे तिने खाऊन टाकली. ते पाहून गोविंदच्या बापाने एक दगड त्या बकरीला मारला, तो नेमका तिच्या डोक्याला लागला आणि बकरी तत्काळ जागच्या जागी मरून पडली.

दुसऱ्याच क्षणाला कुंपणाबाहेरून एक दगड आला आणि गोविंदाच्या बापाच्या डोक्याला लागला. म्हातारा तिरीमिरी येऊन जमिनीवर पडला तो उठलाच नाही.

गोविंदाने कुंपणाबाहेर धांवत जाऊन पाहिले तर एक धनगराचा मुलगा मेंढ्या बकऱ्यांना चरायला घेऊन आलेला दिसला. त्याच्याशिवाय तेथे दुसरे कोणी नव्हते. म्हणून गोविंदाने त्याला धरून गावात ओढून नेले. पंच जमले व त्यांनी गोविंदाची तक्रार ऐकून त्या मुलाला विचारले–"हा म्हणतो आहे, ते खरे आहे का?"

धनगराचा मुलगा म्हणाला–"माझे नाव गोपाळ, आमचे गांव येथून सहा कोसांवर उत्तरेकडे आहे. या वर्षी पाऊस न पडल्याने मेंढरांना चरायला न्यायला जागाच मिळाली नाही. म्हणून मी मेंढरं चरायला घेऊन फिरत येथवर आलो. माझ्या कळपातली एक बकरी यांच्या मळ्यात शिरली आणि चरू लागली. त्या म्हाताऱ्या काकांनी तिला दगड मारला आणि ती मेली. मला राग आला व मी मागचा पुढचा काही एक विचार न करतां एक दगड त्या काकांना मारला. तो त्यांना मर्मी लागला आणि ते मरण पावले. जसं घडलं तसं मी सांगितलं आहे. आपण वडील मंडळी जो निवाडा द्याल तो मला मान्य आहे."

त्याने सर्व खरे सांगितल्याबद्दल सर्व खूष झाले. परंतु त्या काळच्या रीतीप्रमाणें पंचांनी त्याला मृत्युदंड द्यावा असा निकाल दिला. गोपाळकडून नुकसानभरपाई म्हणून काही रक्कम घेऊन गोविंदने त्याला सोडायचे म्हटलं तरी त्याला पंचांनी संमती देऊन ठेवली होती. परंतु गोविंदाला ते मान्य नव्हते. म्हणून गोपाळला मृत्युदंड द्यायचा निकाल कायम झाला.

गोपाळ पंचांना म्हणाला–"मी आपल्या कर्माचं फळ भोगायला तयार आहे. माझ्या भाग्यात तेच लिहिले असेल तर कोण काय करू शकणार? परंतु मला एक विनंती करावीशी वाटते. माझा एक पांच वर्षांचा धाकटा भाऊ आहे. माझ्या वडिलांनी मरते वेळी आपली सर्व इस्टेट आम्हां दोघां भावात वांटून दिली आणि धाकट्या भावाचा संभाळ करण्याच्या जबाबदारीबरोबर त्याच्या वांट्याच्या रक्षणाची जबाबदारीदेखील माझ्यावरच टाकली. मी त्याच्या वांट्याचे धन स्वतःच्या वांट्याबरोबर एका गुप्त जागी पुरून ठेवले आहे. ही गोष्ट माझ्याशिवाय इतर कोणालाही माहीत नाही. मी येथे फाशी गेलो तर ते धन जमिनीतच कायमचे राहून जाईल. माझा भाऊ अनाथ होईल. तीन दिवसांचा अवधी मिळाला तर मी ते धन बाहेर काढून मी कोणातरी विश्वासपात्र माणसाकडे धाकट्या भावाबरोबर पोचते करून येतो."



"तसं करायचं झालं तर कोणी तरी जामीन राहलं पाहिजे तुझ्या वतीने!" पंच म्हणाले.

त्या गावात गोपाळला ओळखणारा एक-ही माणूस दिसला नाही. गोपाळने तेथे हजर असलेल्या सर्वांच्या तोंडाकडे न्याहाळून पाहिले. कृष्णा नावाच्या एक शेतकऱ्याकडे बोट दाखवून गोपाळ म्हणाला–"हे काका राहतील जामीन."

कृष्णाने ते मान्य केले आणि तिसऱ्या दिवशी सूर्यास्तापूर्वी गोपाळने हजर झालं पाहिजे असे सांगून पंचांनी त्याला सोडले. गोपाळ आपला कळप घेऊन निघून गेला.

तिसऱ्या दिवशी दुपार उलटून गेली तरी गोपाळचा पत्ता नव्हता.

"बिचाऱ्या कृष्णाचा जीव उगाच जाणार असे दिसत आहे!" असे गावकरी परस्परांशी बोलू लागले. कारण रीतीप्रमाणे जामीन राहणाऱ्याला गुन्हेगाराची मूळ शिक्षा भोगावी लागणार होती.

संध्याकाळी पुन्हा पंचांबरोबर गावकरी विचार करायला जमले.

आतां सूर्यास्त व्हायला फक्त एक घटका उरली होती. तितक्यात गोपाळ धावत पळत तेथे येऊन पोंचला आणि उशीर झाल्याबद्दल माफी मागू लागला.

त्याला पाहिल्याबरोबर सर्व एकदम म्हणाले–"शाबास, मुलगा खरा आहे!"

"दिलेले वचन पुरे व्हावे म्हणून आलो आहे." गोपाळ म्हणाला.

"मानवधर्म राखण्यासाठी मी जामीन राहलो होतो!" कृष्णा म्हणाला.

"गोपाळने आपले वचन पाळले. कृष्ण रावांनी मानवधर्म राखण्यासाठी आपले प्राण पणाला लावले. मी दया आणि वात्सल्य यांच्या रक्षणासाठी गोपाळला क्षमा करतो." गोविंद म्हणाला.

पंचांनी तिघांची मनःपूर्वक वाखाणणी केली. त्या दिवशी गोविंदाच गोपाळला जेवायला बोलावून घेऊन गेला. दुसऱ्या दिवशी त्याला प्रेमाने निरोप दिला.





पंच पेचात पडले

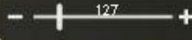
एका गावी शिवराम नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. घरात कोणी वडील-धारी मंडळी नव्हती. वडिलार्जित जी थोडी फार इस्टेट होती तीवर सर्व खर्च भागवून घेण्याचा तो प्रयत्न करी. तो हुशार मुलगा आहे हे कळल्यावर मुली सांगून येऊ लागल्या. त्यात शेजारच्या गावच्या कुळकर्ण्यानें आपली मुलगी दाखविली. मुलगी चांगली होती. शिवराम तिच्याशी लग्नाला तयार झाला.

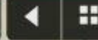
लग्न झाल्यानंतर तीन महिन्यांच्या आत शिवरामपंत आणि त्यांची बायको पार्वतीबाई यांचा लहानसहान गोष्टीवर वादविवाद होऊ लागला. त्याला मुख्य कारण पार्वतीचा अगाऊपणाच होता.

लग्न होऊन तीन महिने लोटल्यावर शिवरामपंतांनी बायकोने घरखर्चासाठी किती पैसे खर्च केले हा हिशोब पाहिला आणि थक्कच झाले.

पार्वती चार माणसांच्या घरातून सासरी आली असल्या कारणाने तिला पक्वान्नांची संवय होती. परंतु तिला ते जमेना. दारा-वर लुगडी विकायला विणकर येत. ती प्रत्येकाकडून एखादे लुगडे विकत घेई. एक दिवशी तिने नवऱ्याला विचारल्या शिवाय एकदम दोन लुगडी विकत घेतली. ती पाहून आगीत तेल ओतल्यासारखे शिव-रामपंत संतापले. दोघांमध्ये लहान मोठ्या कारणावरून बाचाबाची होतच होती.

शेवटी शिवरामपंत बायकोला घेऊन तिला माहेरी पोचती करून यायला निघाले. सासुरवाडी पोचताच ते सासूसासऱ्यांना म्हणाले–"तुमच्या मुलीचा खर्चिकपणा मला असह्य झाला आहे. तिच्याबरोबर संसार करणे अशक्य आहे. तिची समजूत घालून तिचे डोके ठिकाणावर येतं का पहा, नाहीतर आयुष्यभर सांभाळा तिला."


"मुलीला तिच्या हताचे काय तिला समजावून सांगण्याची जबाबदारी आमची. असे रागावलात तर कसे चालेल?" पार्वतीच्या आईवडिलांनी शिवरामपंतांना शांत करण्यासाठी म्हटले. मुलीचा संसार कायमचा बिघडतो की काय याची त्यांना भीती वाटत होती. गावात कोणाच्या घरी कौटुंबिक कलह किंवा संकट आलं की सर्व गावकरी सल्ला द्यायला येत. चार वडील-धारी मंडळी हिताच्या गोष्टी सांगत ते मान्य करून लोक वागत.

पार्वतीची आई शेजारपाजारच्या मैत्रिणी-कडे जाऊन मुलीचा संसार सुखाचा व्हावा यासाठी त्यांचा सल्ला घ्यायला धावली. बायकांना असल्या भांडणांत रस येतो. प्रत्येकीने हातातली कामे टाकली आणि पार्वतीच्या आईला सल्ला द्यायला तिच्या घरी सर्व धावल्या. कुळकर्णीसुद्धां गावातल्या वडीलधाऱ्या मंडळींचा सल्ला घ्यायला धावले व चार चौघांना बोलावून घेऊन आले.

बाहेर ओसरीवर बैठकीत एका बाजूला पुरुष मंडळी बसली आणि बायका मंडळी दुसऱ्या बाजूला घोळका करून बसली. आतल्या आत धुमसत पार्वतीसुद्धां एका कोपऱ्यात येऊन बसली. शिवरामपंतांनी पार्वतीच्या खर्चिक स्वभावाचे तिखटमीठ लावून खूप वर्णन केले व ते त्यांना जड वाटत असल्याचे स्पष्ट सांगून टाकले.

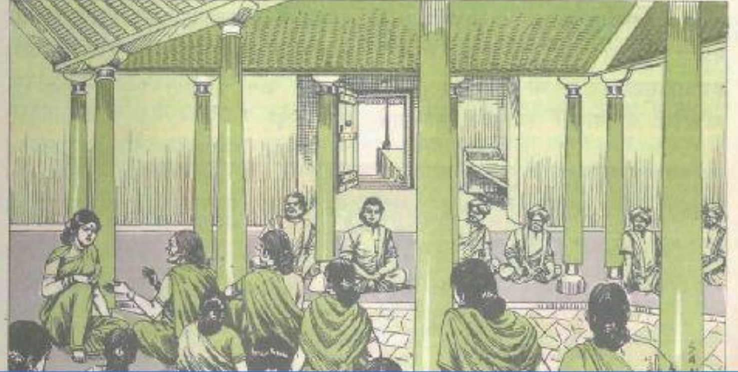
बायकात बसलेली एका पोक्त बाईने पार्वतीला हितोपदेश केला. म्हणाली–"हे पहा, मुली! आपली बायकांची जात. नवऱ्याचं मन राखूनच संसार चालवायचा असतो. तुझा नवरा तरी तुझ्या अहिताचे काय म्हणतो आहे? खर्च थोडा बेताने कर, म्हणतो आहे. तसं केलेस तर काय बिघडलं? तंटा वाढवायचं कारणच काय? त्याने शिव्या दिल्या, मारहाण केली तरी बाईमाणसाला पती व्यतिरिक्त गती नाही."

आणखी एक बाई पुढे म्हणाली– "आणखी असं पहा, दांपत्य हे शंभर वर्षे चालू राहणारे अखंड सुखाचे स्थान आहे. सोन्यासारख्या संसाराचे हट्ट करून कोणी वाटोळे करते का? तू अजून लहान आहेस. तुला अजून जग पहायचे आहे. आम्ही इतके दिवस संसार केला, परंतु असली तऱ्हा, नाही बाई कधी झालेली माहीत! नवऱ्याच्या शब्दाबाहेर काही करतां कामा नये."

त्या पाठोपाठ तिसऱ्याबाईने पोक्तपणाने सल्ला दिला–"उखळामुसळाचं भांडण नाही होत. कांडल्यावर मोत्यासारखे दाणे निघतात. संसार असावा तर तसा. बोलावं, पण तोंड संभाळून! हट्ट, लोभीपणा काय कामाचा? चार घास निश्चितपणे गिळायला मिळतात, त्यात भाग्य मानायचे असते. नवऱ्याने लाथ मारली तरी बायकोनें उलट बोलायचे नसते."

. तेथे हजर असलेल्या पुरुषांपैकी एक जणही, तिचे खुद्द वडीलही एका शब्दाने काही बोलले नाहीत, हे पाहून पार्वतीला





आश्चर्य वाटले. बायकांनी पोक्तपणाने तिच्या कडून काही तरी मोठा गुन्हा झाल्यासारखी मोठी व्याख्याने दिली, ती ऐकून ती संतापली.

चौथी बाई बोलायला तोंड उघडणार तेवढ्यात पार्वती एकदम उसळून म्हणाली– "पुरे झाले, तुमचे हे उपदेश! मला पत्नीचा धर्म शिकविण्याची लायकी तुमच्या पैकी एकीतही नाही. मी आपल्या लहानपणापासून प्रत्येकीला पाहाते आहे. तुम्ही आपल्या नवऱ्याच्या म्हणण्या प्रमाणे किती वागत आलात मला चांगले माहीत आहे. नवऱ्याला कळू दिल्या शिवाय तांदूळ, डाळ मागच्या दारी विकून त्या पैशांनी दागिने करणारी आणि माहेरच्यांनी करून दिल्याचे सांगून नवऱ्याजवळ लबाडी करणारी एक, तर दुसरी नवरा शेतावर जाताच गावात मोठेपणा मिरवीत भटकणारी आणखी एक! माहेरी गुपचुप पोतीच्या पोती पोचती करणारीसुद्धा एक मी पाहिली आहे. परोपदेश करण्यापूर्वी स्वतःकडे माणसाने पहावे. परंतु तुमचे मोठे नशीब की, सर्व माहीत असूनही तुमचे नवरे तोंड उघडत नाहीत. म्हणून त्यांची वाखाणणी झाली पाहिजे. तुम्ही घरातली कामे टाकून आला असाल, तर ती घरी जाऊन उरका!"

शिवरामपंत सर्व गप्प बसून ऐकत होते. त्यांच्या डोक्यात एकदम प्रकाश पडला. म्हणजे अशा थोर बायका सुद्धा जगात आहेत तर, या अर्थी त्यांनी पुरुषमंडळीकडे सहज पाहिले. पार्वती म्हणाली ते त्यांना कबूल असल्याचेच त्यांच्या चेहेऱ्यावर दिसले. तुलनेने आपला संसारच बरा आहे, असे शिवरामपंतांना वाटले. त्यांच्या बायकांच्या मानाने आपली बायको हजार पटीने चांगली आहे!

सर्व लोक एक शब्द बोलल्याशिवाय उठून चालू लागले. शिवरामपंतांचा प्रश्न सुटला. ते बायकोला घेऊन त्याच दिवशी संध्याकाळी आपल्या गावी परत निघाले. त्यानंतर दोघां नवराबायकोचे कधी भांडण झाले नाही.



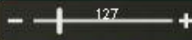


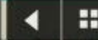
मुखस्तुतीचे औषध

फार पूर्वी एका गावी सोमेश्वरराव नावाचे एक गृहस्थ रहात असत. विद्याभ्यासात त्यांचे लक्ष नसल्यामुळे वयात आल्यावर वडिलांनी मिळवून ठेवलेल्या मिळकतीवरच त्यांचा उदरनिर्वाह उत्तम प्रकारे चाले. त्यांचा राग सर्वदा त्यांच्या नाकावर असे. परंतु कोणी त्यांची वाखाणणी केली की स्वारी खूष होऊन वाटेल ते काम करायला तयार होई.

सोमेश्वररावाच्या घराशेजारी एक म्हातारे बुवा रहात असत. काम कसे काढून घ्यायचे हे त्यांना छान कळत असे. त्यांच्या बायकोनें सोमेश्वररावांचा स्वभाव खूप ओळखला होता. तिला कधी गरज पडली की, सरळ त्यांच्या घरी येई आणि सोमेश्वररावांच्या अंगात असलेल्या किंवा नसलेल्या एखाद्या गुणाची प्रशंसा करून आपली पैशाची गरज भागवून घेई. एवढेच नव्हे तर जुने देणे राहून गेले असले तरी पुन्हां पैसे मागून घेऊन जाई. म्हणे–"बाबा रे! ते आणि हे एकदम परत करीन हो! तुझं मन कसे लोण्यासारखं मऊ आहे! तरी तुझ्याकडे नम्रपणे बोलायला हवंच की नाही आम्हांला? तुझ्यासारख्या थोर मनाचा माणूस दुनियेत कोठे मिळेल, बाबा!" सोमेश्वरराव फुलून जात. सोमेश्वररावांच्या मनाचा हा नाजुकपणा त्यांची बायको पार्वती हिला मुळीचआवडत नसे.

असेच दिवसामागून दिवस जात होते. म्हाताऱ्याला कधी पडसे आलं म्हणून तर कधी अकस्मात् जरूरी खर्च करणे आवश्यक झाले म्हणून सांगून म्हातारी गोड बोलून जुने कर्ज फेडल्याशिवाय नवे पैसे मागून नेई. सोमेश्वररावांच्या मुखस्तुतीवर फुलून जाण्याच्या स्वभावामुळे तिचे काम भागत असे. कसे बंद करायचे हे पार्वतीला कळेना.



एकदा सोमेश्वररावांचे मामा आले. त्या वेळी सोमेश्वरराव घरात नव्हते. तेव्हां पार्वतीने नवऱ्याच्या या स्वभावाला काही औषध आहे का विचारले.

रात्री जेवणखाण झाल्यावर मामाभाचे गप्पा मारीत बसले. सोमेश्वररावांची बायकोसुद्धां येऊन बसली. मामा म्हणाला– "आमचा सोमू किती शहाणा आहे म्हणून सांगू मुली! वाडवडिलांनी ठेवलेले उडवून टाकण्याऐवजी संभाळून राहतो आहे. याच्या वयाचाच माझा पुतण्या बघ, कोणाकोणाला कर्ज उधार देऊन स्वतःचं दिवाळं काढून बसला आहे!"

पार्वतीनं शेजारच्या म्हातारीने जुने उधार नेलेले पैसे परत केल्याशिवाय नवे कर्ज मागून नेल्याची गोष्ट काढली.

मामा मोठ्याने हसून सोमेश्वररावांची पाठ थोपटीत म्हणाला–"तू चुकते आहेस मुली! तू माझ्या भाच्याचा स्वभाव नाही ओळखलास. हा जे काम करतो ते दूर-दृष्टीने करतो. तुमचं लग्न झालं त्याला पुढल्या महिन्यातच एक वर्ष होत आहे ना? तुला काही तरी छान दागिना करावा म्हणून ते जुने कर्ज तसेच वसूल केल्याशिवाय ठेवलं नसेल कशावरून? पहिल्याने वसूल केले असते तर आतांपर्यंत ते पैसे खर्च होऊन गेले नसते कशावरून?"

"होय हो, मामा! तिलाबांगड्या बिलवर वगैरे काहीतरी करावे म्हणतो आहे!"

"चूक. चूक, मुलीं! अग हा व्याजासकट सगळी रक्कम वसूल करील बघ! उद्यां या वेळेपर्यंत वसूल झाली नाही तर मला विचार;" मामाने असे म्हणत भाच्याच्या पाठीवर हात फिरविला.

झालं, सोमेश्वरराव दुसऱ्या दिवशी म्हाताऱ्या दंपतीच्या घरी धरणे देऊन बसले आणि पैसे वसूल करून घेऊन आले. त्या पैशाचे बिलवर तयार होऊन येईपर्यंत मामासाहेब घरातून हलले नाहीत.

नवऱ्याकडून काम काढून घ्यायला मुखस्तुतीच औषध असल्याचे पार्वतीला छान कळले.





खोड कायमचीं गेली

संगमनेर नावाच्या गावी एका देवभीरू उदार श्रीमंताने गरीब ब्राह्मणांसाठी एक अन्नसत्र स्थापन केले. त्या सत्रात पांच गरीब ब्राह्मणांना दररोज जेवण मिळे. कोणी तीर्थयात्री ब्राह्मण आला तर त्याला दहा दिवस जेवायला आणि एकेक रुपया दक्षिणा मिळे. स्वतःचा एक पैसादेखील खर्च करावा लागत नसे.

शेजारच्या गावी हरभट नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. तो तसा गरीब म्हणण्यासारखा गरीबही नव्हता. पण लोभी होता कमालीचा. कसे तरी महिनाभर या सत्रात फुकटात जेवण मिळविले पाहिजे. दक्षिणेचे वर तीस रुपयेसुद्धा मिळतील! ही दुर्बुद्धी त्याला झाली व ती कशी अमलात आणायची याचा तो विचार करू लागला. कारण एकाला दहा दिवसापेक्षा जास्त दिवस जेवण मिळणे शक्य नव्हते. म्हणून त्याने बैराग्यासारखे केस, दाढीमिशा वाढविल्या आणि नवीन पांथस्यासारखा एके दिवशी उजाडतांच सत्रात येऊन दाखल झाला.

जेवणाची, राहण्याची व इतर गोष्टीची व्यवस्था करण्याची जबाबदारी रामराव नावाच्या एका प्रामाणिक कारकुनावर होती. तो त्या गावातल्या मारुतीच्या देवळात पुजाऱ्याचे कामसुद्धा करीत असे. त्या देवळात तशी प्राप्तीही नव्हती. म्हणून एक पेटी ठेवली. पेटीतल्या पैशावर देवाची आरती वगैरेचा खर्च निघे.

रामराव सत्रात कामाला जात तेव्हांही धर्मदायाची पेटी टेबलावर जात असे. ते ब्राह्मणांना दक्षिणा देत तेव्हां देवाधर्मासाठी त्या पेटीत शक्य होईल ती रक्कम टाकायला रामराव नम्रपणे सांगत. रुपया दक्षिणा मिळाल्यावर अतिथी चार पैसे

पेटीत अवश्य टाकीत. परंतु लोभी हरभटाने दहा दिवसात एक दिवशीसुद्धा एकाह पैसा पेटीत टाकला नाही.

दहा दिवस लोटल्यावर हरभट उजाडतांच उठून सत्राबाहेर गेला आणि आपली सर्व दाढी साफ काढून टाकून नांव व पेहराव बदलला आणि पुन्हां सत्रात दाखल झाला. दहा दिवस पुक्खा झोडला, दक्षिणा गाठीला लावून घेतली आणि त्यानंतर पुन्हा पहाटे उठून सत्राबाहेर गेला. नंतर मिशा काढून मुंडन करून आणि नाव व पेहराव बदलून सत्रात परतला. दहा दिवस सत्रात छान जेवला आणि दक्षिणा वसूल केली.

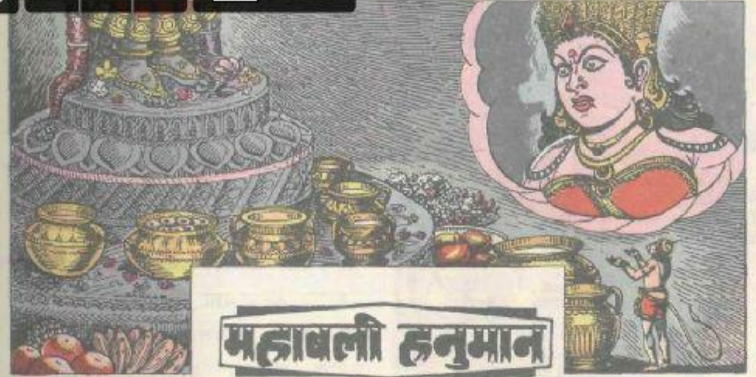
एक महिना ठरल्याप्रमाणे त्याने सत्रातच जेवणे वसूल करीत काढला आणि शेवटच्या दिवशी जेवण आटोपून आपल्या गावी निघाला. तितक्यात रामराव दोघां शिपायांना घेऊन आले. त्यांनी हरभटाला अटक करवून फसवेगिरीच्या आरोपावर न्यायाधिशासमोर उभे केले. त्यांनी हरभटाच्या लबाडीविषयी सविस्तर फिर्याद करून त्याला योग्य शिक्षा द्यायला विनंती केली.

न्यायाधीशाने चकित होऊन विचारले– "पण काय हो, याने आपले नाव आणि पेहराव बदलला तरी तुम्ही याला कसे काय ओळखलेत?"

रामराव म्हणाले–"नाव बदलले, पेहराव बदलला तरी खोड जाते का! या हरभटाने पहिले दहा दिवस पेटीत एक पैसाही टाकला नाही. नाव पेहराव बदलून आल्यावरही दहा दिवसात याने एकही पैसा पेटीत टाकला नाही. तेव्हां मला शंका आली आणि मी याच्या मागावर राहिलो, पाहू या तरी किती दिवस हा अशी लबाडी करतो. एक महिना याने ही फसवेगिरी चालू ठेवली आणि आता जाणार हे पाहून मी याला धरून आणून आपल्या समोर उभे केले."

न्यायाधिशाने हरभटाला पांचशे रुपये दंड केला. त्याने लबाडी केल्याबद्दल शिक्षा झाल्याचे दोन्ही गावातल्या लोकांना कळले.





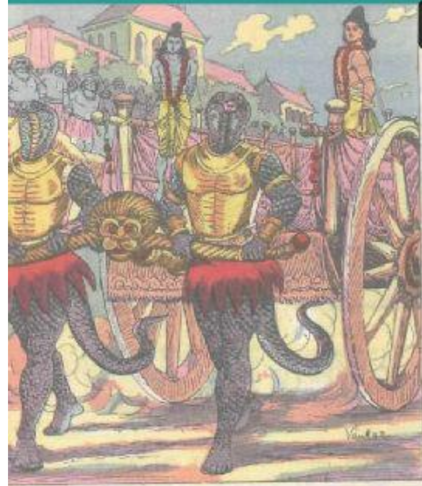
महाबली हनुमान

हनुमान सूक्षरूपात निर्विघ्नपणे पाताळलंकेचे सिंहद्वार ओलांडून शहरात शिरला. त्याला शहरात एका बाजूला मोठ्याने चालू असलेला आरडाओरडा ऐकू आला. तो त्या दिशेला निघाला.

एका जागी एका मोठ्या गुहेत सुंदर शिल्पकला असलेले कालीमातेचे मोठे देवालय निर्मिलेले होते. देवाल्यासमोरचे अंगण तोरणे बांधून सुंदर दीपमाला लावून सजविलेले होते. मैरावणाचे सेवक राक्षस दारू भरलेली मडकी रांगेने ठेवीत होते आणि शंकराच्या स्तुतीची गीते गात होते आणि नाचत ओरडत होते.

देवळाच्या समोर डफ, डमरू व मृदंग वगैरे वाद्ये वाजत होती. रामलक्ष्मणांना उजाडतांच कालीसमोर बळी द्यायची ही तयारी असल्याचे हनुमानाला कळले. लगेच त्याने पालीच्या पिल्लासारखे सूक्ष्म रूप धारण केले आणि कालीच्या गर्भागाराच्या वर गेला. तेथे कालीच्या चरणावर अभिषेक होऊ शकेल अशा अंदाजाने एक भोंक केलेले होते. अभिषेकाची सर्व तयारी झालेली होती. हनुमानाने या भोकांतून सरळ देवीच्या गर्भगृहात उडी मारली.

कालीचे रूप उग्र होते व मूर्त पुष्कळ मोठी होती. हनुमान देवीच्या मूर्तीसमोर उभा राहला आणि मोठ्याने गरजून म्हणाला–"हे महाकाली! तू रामलक्ष्मणांच्या बळीच्या अपेक्षेने वाट पहात बसली आहेस का?"



त्या पाठोपाठ काली सौम्य रूपात हनुमानाला दर्शन देऊन म्हणाली– "हनुमंता! मैरावणाची इहयात्रा संपुष्टात आली आहे. तुला आपल्या प्रयत्नात यश लाभेल." असा आशीर्वाद देऊन देवी अंतर्धान पावली.

देवीचा आशीर्वाद मिळाल्यावर हनुमंताला फार आनंद झाला. गर्भागाराला असलेले दार त्याने लावले आणि पुढे काय काय घडते आहे ते पाहण्यासाठी देवीच्या मूर्तीमागे लपून बसला.

त्याचवेळी मैरावणाच्या अंतःपुरात फार गडबड चालू होती. तेथे रामलक्ष्मणांना बली दिल्यानंतर मैरावणाशी चंद्रसेनेचे लग्न होण्यासाठी समारंभाची तयारी चालू होती. अंतःपुराच्या रक्षणासाठी नेमलेली कंटकी नावाची एक राक्षसीण होती. ती चंद्रसेनेला सजवून तयार करीत होती आणि त्याच बरोबर तिची समजूत घालून मैरावणाचे थोरपण तिला वर्णन करून सांगत होती.

राजवाड्याच्या बाहेरच्या विशाल अंगणात समारंभाने लग्नोत्सावाची तयारी चालू होती. रामलक्ष्मणांना आतां लहान लहान मूर्तींच्या जागी त्यांना त्यांच्या स्वतःच्या रूपांत बदलण्यात आले होते. त्यांना दोघांना एका मोठ्या शकटावर उभे करून एका लांब बांबूला त्यांना बांधून ठेवण्यात आले होते. त्यांच्या अंगावर लाल जास्वंदीच्या फुलांचे हार आणि गजरे घालून त्यांना खूप सजविण्यात आले होते. त्या गाडीला पाय असलेले भूतसर्प जुंपलेले होते. राक्षस अशातन्हेने रामलक्ष्मणांना वाजत गाजत देवीच्या देवळाकडे घेऊन निघाले.

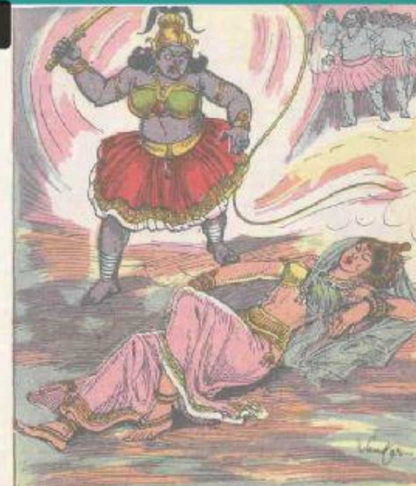
राक्षसांचे ओरडणे ऐकून आणि त्याचे कारण ओळखून चंद्रसेना दचकल्यासारखी उठून उभी राहिली आणि कंटकी तिला अडविण्यापूर्वीच धावत राजवड्यासमोरचे अंगण ओलांडून रस्त्यावर आली. पिवळी वस्त्रे घातलेले आणि तोंडाला शेंदूर फासलेले रामलक्ष्मण तिला दिसले. ते पाहून ती जागच्या जागी, स्वतःला आवरू न शकल्याने बेशुद्ध होऊन पडली.

चंद्रसेनेच्या पाठोपाठच कंटकी धावत आली. तिला फार राग आला होता. मागे पुढे न पाहता हातातल्या कोरड्याने ती चंद्रसेनेला त्या बेशुद्धावस्थेतच मारू लागली. तरी चंद्रसेना निश्चेष्ट पडून होती. तेव्हां शेवटी चिडून कंटकीने चंद्रसेनेला उचलून नेऊन अंतःपुरातल्या एका खोलीत कोंडून ठेवून दिले.

कंटकी ही कालिकादेवीची खास सेविका व भक्त होती. ती देवीच्या सेवेला धावत पळत देवालयात गेली. देवीचे चरणामृत म्हणून मद्य मानले जाई. ते कंटकीच्या हातून मैरावण आणि अहिरावण घेत असत.

राक्षसांनी मद्याने कालिकेचा अभिषेक सुरू केला. गोल भोकातून मद्य पडू लागलेले पाहून हनुमानाला त्याची घृणा वाटू लागली. त्याने आपला देह गर्भागाराच्या उंची इतका वाढविला आणि गंभीर शब्दात कालीच्या आवाजात म्हणाला–"आतां हा मद्याभिषेक थांबवा आणि दुधाचा अभिषेक करा."

तो आवाज ऐकून देवालयातला गोंधळ एकाएकी थांबला व सर्व राक्षस थक्क



लेले ऐकून सर्व चकित झाले होते. कालीचे मद्यरूपी चरणामृत पिण्यासाठी मोठमोठी मडकी घेऊन जमलेले राक्षस भयचकित होऊन गप्प उभे राहिले.

मैरावण गाडीवर बांधून उभे केलेल्या रामलक्ष्मणांना पाहून हसू लागला. परंतु कंटकी त्याच्याकडे दीनमुद्रेने पहात होती. मैरावणाने अत्यंत आश्चर्याने बारीक डोळे करून जवळच उभा असलेल्या अहिरावणाकडे पाहिले. अहिरावण वळून मैरावणाकडे पहात म्हणाला–"काय रे, मैरावणा! तुला हे सर्व पाहून आश्चर्य वाटण्यासारखे काय आहे? रामलक्ष्मण



तेव्हां हा मद्याभिषेक सात्विकतेच्या विरुद्ध आहे. म्हणून देवीने दुग्धाभिषेक करायला सांगितला, त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काहीच नाही."

"दादा, तू म्हणालास ते बरोबर आहे. नित्य देवीचे हे मद्यरूपी चरणांमृत्त पिणाऱ्या तुझ्या व माझ्यासारख्यांना देवीच्या मनात काय आहे, हे कसे काय कळणार?" असे सांगून मैरावणाने अहिरावण म्हणाला ते बरोबर असल्याचे कबूल करून राक्षसांना देवीचा दुग्धाभिषेक करण्यास आज्ञा केली.

राक्षसांनी मोठमोठ्या भांड्यांतून दूध

हनुमान तीर्थकुंडाच्या खाली जे छेद होते त्याच्या खाली तोंड उघडून दुधाची पडत असलेली धार पीत होता. त्याचा उत्साह वाढला व अंगात नवीन बळ आले.

काही वेळाने अभिषेक पूर्ण झाला. मैरावण गर्भागाराच्या बंद दाराजवळ जाऊन नम्रपणे म्हणाला–"कालीमाते! तुझ्या दर्शनाची अभिलाषा आहे, अनुज्ञा आहे का?"

त्या पाठोपाठ एक गंभीर आवाज झाला– "मैरावणा! प्रथम तू आपल्या थोरल्या भावाला पुष्प फळे वगैरे नैवेद्यासह पूजेला आत पाठव." मैरावणाला तो चांगला ऐकू आला.

मैरावण आपल्या थोरल्या भावाजवळ जाऊन म्हणाला–"दादा! मातेचे तुझ्यावरच जास्त वात्सल्य आहे. तिने प्रथम तुलाच नैवेद्याबरोबर आत पाठवायला आज्ञा केली आहे."

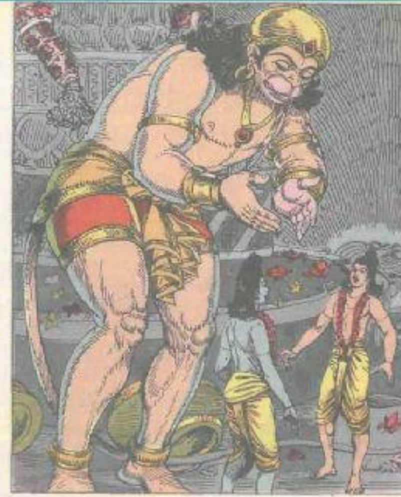
अहिरावणाला परमानंद झाला. तो आपल्या पर्वताकार देहासह डुलत फुले व फळे घेऊन आणि प्रसादासाठी इतर पक्वान्ने घेऊन आणि सोन्याच्या भांड्यात मद्य घेऊन दाराजवळ गेला. हनुमानाने दाराची कडी काढून ठेवलेली होती. अहिरावणाने हात लावतांच दार उघडले आणि आत

अहिरावण बरोबर आणलेले नैवेद्य वगैरे ठेवू लागला. तेवढ्यात हनुमानाने त्याचा जोराने गळा दाबून त्याच्या तोंडातून एकही शब्द उमटण्यापूर्वी त्याला ठार केले. नंतर हनुमानाने अहिरावणाने नैवद्य म्हणून आणलेले सर्व पदार्थ खाऊन मद्याची भांडी मद्य पिऊन रिकामी केली. हनुमानाच्या अंगात आणखी जास्तच उत्साह चढला.

हनुमानाने चहूकडे एकदां नजर फिरवून पाहिले आणि गर्भगृहातच एका कोपऱ्यात अहिरावणाचा मृत देह ढकलून ठेवून दिला. नंतर तो दाराजवळ येऊन देवीच्या गंभीर आवाजात म्हणाला–"मैरावणा! आतां रामलक्ष्मणांना आत पाठव. माझा आवडता भक्त अहिरावण प्रथम त्यांच्या करवी माझी शास्त्रोक्त पूजा करवील." असे सांगून दाराला आंतून लावलेली कडी काढून ठेवली.

मैरावणाने रामलक्ष्मणांना दार उघडून गर्भगृहात ढकलले. कालीच्या मूर्तीपाठीमागे लपून बसलेला हनुमान बारीक आवाजात म्हणाला–"हे रघुवीर हो! पहिल्याने दाराची कडी आंतुन लावून घ्या आणि तयार रहा!" तो आवाज कालीच बोलते आहे असा वाटला.

तो आवाज ऐकून आश्चर्यचकित होऊन लक्ष्मणाने रामाकडे पाहिले. राम स्मित



कळलं नाहीका, हे सर्व काय आहे ते? पहिल्याने आंतून दार बंद कर!"

रामलक्ष्मण कालीमातेच्या मूर्तीपाठीमागे जाऊन व तेथे हनुमानाला पाहून फार खूष झाले. लक्ष्मण अद्यापि चकित होऊनच सर्व प्रसंग ओळखण्याचा प्रयत्न करीत होता. राम ते पाहुन त्याला म्हणाला– "लक्ष्मणा! कालीदेवी, तिला मद्याचा अभिषेक नको म्हणाली तेव्हांच गर्भगृहात हनुमान असल्याचे मी ओळखले."

रामाने ते सांगितल्यावर लक्ष्मणाच्या सर्व गोष्टी लक्षात आल्या. हनुमानाने रामलक्ष्मणांना देवीसमोर पूजेसाठी म्हणून



रामलक्ष्मणांनी चटदिशी धनुष्यबाण उचलून धारण केले. नंतर हनुमानाने आपला देह वाढविला व रामलक्ष्मणांना आपल्या खांद्यावर बसवून घेतले आणि मूर्ती समोर जितके बाण ठेवलेले होते त्यांची एक मोळी बांधून ती उचलली.

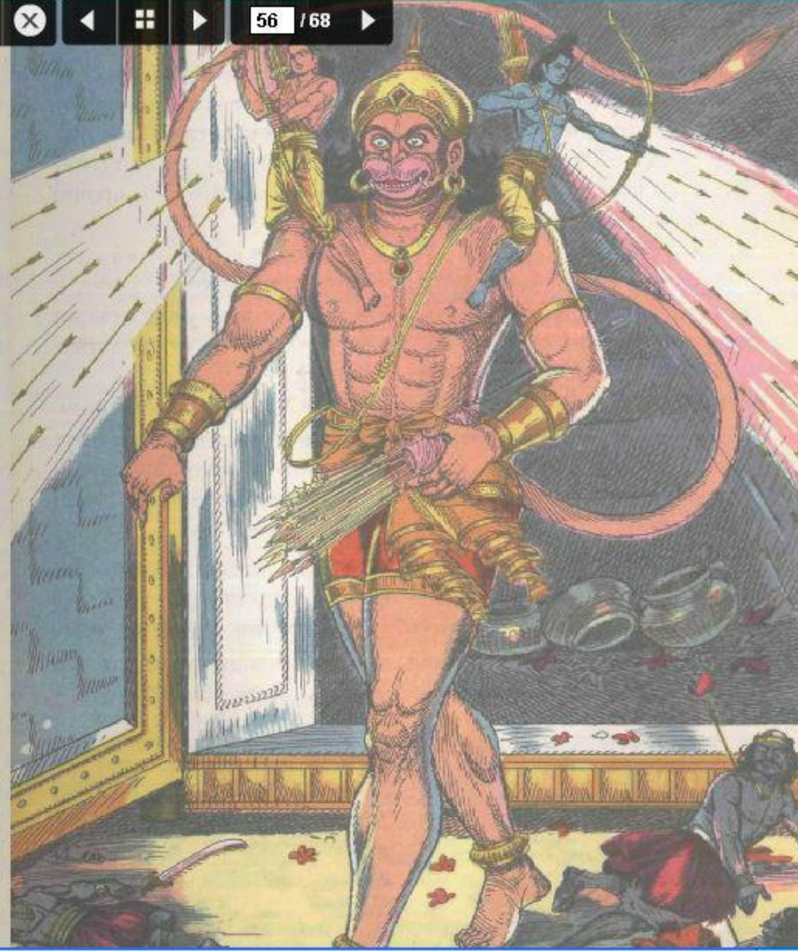
गर्भगृहाबाहेर राक्षसांचा कोलाहल चालू होता. रामलक्ष्मणांना बली देण्याचा विधी डोळ्यांनी पाहायची आतुरता त्यांच्या मनात होती. बली देण्यासाठी ठरलेला मुहूर्त संपत आला होता. तरी देखील अहिरावणाने गर्भगृहातील रामलक्ष्मणांना बलीसाठी बाहेर आणले नाही, याचे

गर्भगृहात काहीतरी गडबड चालू असावी असा संशय सर्वांत प्रथम कंटकीला आला. तिने दाराच्या फटीतून आत पाहिले. तिला तेथे दुग्धाभिषेकाचे चिन्हच दिसले नाही. म्हणजे गर्भगृहात कोणीतरी शत्रू शिरून गडबड करीत असला पाहिजे!

कंटकीच्या मनात तो विचार आल्याबरोबर ती मोठ्याने ओरडली. राक्षस चकित होऊन तिला विचारू लागले–"अशी कां ग ओरडलीस? काय दिसले आत तुला? कालीमाता तुझाच बळी मागत आहे का?"

तो प्रश्न ऐकून कंटकी आणखी मोठ्याने ओरडून म्हणाली–"अरे मूर्खांनो! डोळ्यादेखत आपण सर्व फंसलो आहो! आपली गुपिते शत्रूला सांगणारी एकच एक व्यक्ति आहे. ती म्हणजे चंद्रसेना. कोरड्याने तिच्या अंगाच्या चिंधड्या उडविल्याशिवाय ती खरं सांगणार नाही." असे म्हणत ती चंद्रसेनेच्या महालाकडे धावत निघाली.

कंटकी म्हणाली ते ऐकून सर्व राक्षस आश्चर्यचकित होऊन परस्परांच्या तोंडाकडे पाहू लागले. कंटकी म्हणते आहे तसा खरोखरीच कोणी शत्रूचा हेर देवीच्या गर्भगृहात गेला आहे का? महिरावणाच्या या पाताळलंकेत पाऊल टाकू शकणारा



असा विचार करीत काही राक्षस धीर करून गर्भगृहाच्या दाराजवळ आले. त्यांनी दाराला हात लावतांच आंतून-हनुमानाने एकदां सिंहगर्जना केली आणि लाथेने दाराला एक-धक्का देऊन तो बाहेर आला.

हनुमानाला पाहतांच राक्षस मोठ्याने ओरडले–"दगा, दगा!"

हनुमानाच्या खांद्यावर बसलेल्या रामलक्ष्मणांनी राक्षसांवर शरवृष्टी सुरू केली. राक्षस हाःहाकार करीत पळू लागले.

मैरावण कालीदेवीच्या देवालयासमोर आपल्या प्रमुख अनुयायांबरोबर बोलत होता. त्याने मान वळवून पाहिले तेव्हां त्याला हनुमंताच्या खांद्यावर बसलेले रामलक्ष्मण दिसले. त्यांना पाहतांच तो चकितच झाला. त्याला त्वेष चढला व त्याने धनुष्यबाण घेऊन हुंकार केला आणि युद्धाला सज्ज झाला.

रामलक्ष्मणांनी मैरावणावर शरवृष्टी करायला सुरवात केली. त्यांच्या बाणांनी मैरावणाचे अंग जागोजागी जखमी झाले आणि रक्त वाहू लागले. आश्चर्य म्हणजे त्याच्या रक्ताच्या प्रत्येक थेंबाबरोबर जमिनीवर एकेक मैरावण उभा राहू लागला. त्यांनी सुद्धां मैरावणासारखाच हुंकार करून रामलक्ष्मणांवर बाण सोडायला सुरवात केली.

रामलक्ष्मणांना ते पाहुन आश्चर्य वाटले. त्यांनी हनुमंताला विचारले–"हनुमंता, हे काय रे अद्भुत पाहतो आहों? रक्ताच्या प्रत्येक थेंबाबरोबर एक मैरावण जन्मलेला दिसतो आहे!"

तो प्रश्न ऐकतांच हनुमंताला सुवर्चलादेवीने सांगितलेल्या चंद्रसेनेची आठवण झाली. एकदोनच शब्दांत रामलक्ष्मणांना ते सांगून हनुमानाने आकाशात उड्डाण केले. तेथे पर्वताच्या एका उच्च शिखरावर रामलक्ष्मणांना उतरवून तो स्वतः चंद्रसेनेच्या महालात धावला.

रामलक्ष्मण मात्र लक्षावधी मैरावणांवर सतत बाण सोडीतच राहिले. ते दृश्य खरोखरीच 'भूतोन भविष्यति' होते.

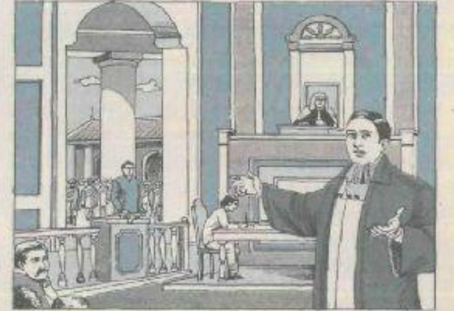




सरदार वल्लभभाई पटेल

आधुनिक भारताच्या निर्मात्यांपैकी एक थोर विभूती, वल्लभभाई पटेल यांचा जन्म एका शतकापूर्वी ३१ ऑक्टोबर, १८७५ दिवशी गुजरात राज्यातील करमसद नांवाच्या गावी झाला.

बालपणापासूनच वल्लभभाई दृढनिश्चयी होते. अवघड प्रसंगाला तोंड देण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या अंगात भरपूर होते. कौटुंबिक स्थिती सामान्य असूनही त्यांनी न्यायशास्त्रात पांडित्य संपादन केले. वकीली करून त्यांनी जे पैसे मिळविले ते, थोरले बंधू श्री विठ्ठलभाई पटेल यांच्या लंडनला 'बार ॲट लॉ' शिक्षणासाठी खर्च केले. स्व. विठ्ठलभाई पटेल एक थोर राष्ट्रीय नेते म्हणून पुढे प्रसिद्ध झाले.





नंतर वल्लभभाई पटेल यांनी देखील 'बार ॲट लॉ' ही पदवी संपादन करून अहमदाबाद येथे वकीली सुरू केली. त्याच सुमारास गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेतून भारतात आले. एकदां त्यांचे भाषण गुजरात क्लब मध्ये झाले. त्या भाषणाला एक प्रेक्षक म्हणून वल्लभभाई हजर होते, परंतु गांधीजींच्या त्या भाषणाचा त्यांच्या